

गीतार्दिल्लिंगा

कि ५० न. पैसे

१९६३

“मर्मी गद्यारचे द्यागिने तथार शरणारी शुंवईतील विशाय्य सुगसिजू पेढी

१८७५ आर. मालपेक्ष

जिनेश्वर चाल, आकुरहार, पंजाब ५०८ २

३०

29

श्री साई वा कमुधा

“जगाची उल्थापालय झालो, दुनिया इकडची तिकडे झाली तरी
भगवंतावर शह्वा ठेणून आण निश्चल रहाव. ही त्याची लीला मानून
आण तस्य प्रेक्षकाची भूमिका स्त्रीकारवी, आम्ही एकमेकांमध्ये भेद-
भावाच्या भिंती निरवेक उभ्या करून डेविल्या आहेत. त्या भिंती
पाहून एकमेकांम प्रेमानें भेटण्याचा मार्ग आपण योकळा केला पाहिजे,
मग तुमचा कुठेही निर्वास्तपांमें जाग्यायेण्याचा मार्ग योकळा होईल, मी
आणि तू, मात्रे आणि तुरेही भेदाची भिंत फार भयानक आहे. तिला
आपण जनीनदोस्त केलेव पाहिजे. तरच या जगांत आपणास सुखासमा-
धानानें रहाता येईल.”

— श्रीसाईसचारित्

श्रीसाईलीला

[शिरडी संस्थानचे अधिकृत मासिक]

वर्ष ४१ चं.

फेब्रुवारी १९६३

[अंक ११ वा

: सपादक :

श्री. श्रीपाद वाळछण दर्प

वार्षिक वर्गांगी रु. ५ (ट. ख. सह)

टे. नं. ६३३६१

: कार्यालय :

‘साई निकेतन,’ डॉ. आंबेडकर रोड, खोदादाद सर्कल जवळ, म्हांढ नं. ८०४,
वी, दादर, मुंबई १४.

प्रिय वाचक—

~~~~~

आंत एक आणि बाहेर एक असें दुहेरी जीवन आम्हीं जगत असतों. आमचे

अंतर साफसूफ नाहीं. तेथें नाना प्रकारचे दुष्ट विचार घर करून राहिले असतात. उद्या कोणाला फसवायचे, कोणाकोणाला टोपी धालायचीं, दुसऱ्यांचे नुकसान करून स्वतःचा तळिराम कसा गार करण्याचा, हे व अशा प्रकारचे स्वार्थी व दुसऱ्यास संकटात आणणारे विचार अहोरात्र मनांत घोळत असतात.

बाहेर मात्र दाखवायचे की, साह्यासारखा मर्वीबद्दल सद्भावना वाढगणारा, तर्वाच्या कल्याणासाठीं झटणारा दुसरा कोणी सांपडणार नाहीं. देव धर्म याच्याकार श्रद्धा नसतां ती उगाच आहे असा बहाणा करावयाचा.

अशा स्वरूपाचे दुहेरी जीवन घालविणे हे आमच्या अगवळणी पडलेले आहे. आम्हांला ना त्याची खत ना कधीं त्याबद्दल पश्चात्ताप ! अशा प्रकारचे दुहेरी जीवन जगणाऱ्या माणसांने एखाद्या संकटप्रसरणीं देव देव करण्याचा कितीहि आव आणिल तरी देव त्याला “ आव आव ” करील का ?

नाना प्रकारचे हेतू मनांत धरून श्री साईबाबाकडे विविध प्रकारचे लोक येत असत. अंतःकरणांत खगाखुरा भक्तिभाव नसावयाचा. स्वार्थ ओतप्रोत भरलेला असावयाचा. श्रद्धेचे, भक्तिभावाचे नांव कशाला ? आंत एक. बाहेर एक दोन्हीचा मेळ धालणे कठीण. बाबा अंतर्हीनी. त्यामुळे त्यांना ही विसंगती ताबडतोब समजावयाची. अशा माणसांतील विसंगतीचा दभस्फोट बाबा जागच्याजागीं करावयाचे. ज्याची चूक त्याच्या नजरेला आणून द्यावयाचे.

बाबांच्यावेळी जी परिस्थिति होती, जी लोकस्थिति होती त्यांत आज पंचेचाळीस वर्षांच्या काळानंतर कांही फरक पडलेला आहे का ? कांही एक फरक पडलेला नाहीं ! मनुष्य स्वभाव त्यावेळी होता तसाच तो आजही आहे.

त्यावेळच्या व आजच्या परिस्थितीत जर कांही फरक पडला असेल तर तो एवढाच कीं, त्यावेळीं बाबा प्रत्यक्ष देहाने हजर होते तर आज तें देहानें आपल्यांत नाहीत; परंतु म्हणून काय झाले ? बाबांच्या अस्तित्वाचे सारें दाखले आपणांस मिळत आहेत. हश्य रूपानें नसली तरी अहश्य रूपांने माणसाला जी अद्दल घडावयाची ती घडत आहे व जो घडा मिळवायचा तो मिळत आहे.

येथे सांगण्यासारखी मुख्य व मुद्याची गोष्ट म्हणजे आम्ही अंतःकरण शुद्ध, निर्मल व निष्पाप डेवण्यासाठीं अहोरात्र झटलें पाहिजे. बाबांचा कृपाप्रसाद संपादन

करावयान्वा आहे ना ? मग तो मिळविष्याचा राजमार्ग म्हणजे अत.करणांतील सारा मळ, शुद्ध भक्तिभावाच्या बळानें धुवून काढून व काळोखाच्या टिकाणी प्रकाशाची स्थापना करून आपण बाबांची कसणा भाकली पाहिजे. म्हणजे मग बाबा आपल्या आतं व शुद्ध अंतःकरणानें मारलेल्या हांकेला ओ दिल्याशिवाय रहाणार नाहीत. बाबांना चीड आहे तुमच्या दाभिकपणाची दुहेरी जीवनाची.

तुमचे जीवन एकेरी, निर्मल व सरल होऊ द्या. तुमचे डुटभी वर्तन थाकू द्या. तें मक्किभावानें दुथडी ओतप्रोत भरून वाहू द्या. मग पहाल काय चमत्कार घडून घेऊ तो !

बाबांना आवड भक्ति भावावी, शुद्ध अतःकरणाची व निर्मल प्रेमाची, जेथें जेथें त्याचा आढळ होतो तेथें तेथें सढळ हातानें बावा आपल्या कृपेचा वर्षाव करतात.

“ पाहोनिया भक्तभाव ! कैसे साईं महानुभाव । दावीत भक्तास एकेक अनुभव ।
वाढवीत वैभव भक्तीचे ॥ वाटेल तैसा वेप घेती । मानेल तेथे प्रकट होती । भक्त
कल्याणार्थ कुठैहि फिरती । शिष्य भावार्थ पाहिजे ॥

यासाठी आपण ‘भावार्थी’ होऊं या ‘भाव तेथें देव’ हे आपण जाणत का नाही? तरीही सुद्ध भक्तिभावाचें महत्व अद्याप आपणास पटलेले नाहीं. भावार्थी होण्यांत स्वतःचाच स्वार्थ साधण्यासारखे आहे. तोच तुमच्या कल्याणाचा राजमार्ग आहे. या पुढील काळात तरी त्या साधुसतार्नी रुठविलेल्या मार्गानें जाण्याचा आपण प्रयत्न करू शा.

—संपादक

कोणाचीही वाट बघत राहून नका, स्वतःला हीन सुमजूनका, कामास लागा, खुप कमाई करा, कर्तुंत गाजबा, तुम्ही शिजवून तयार केलेले अन्न भक्षण करण्यासाठी तुमच्या जवळ पुष्कळ येताल, तुम्ही मात्र कैवळ भोजनभाऊ होऊ नका.

X   **X**   **X**

आशाघारकपणा हा बहुमोल गुण आहे. तो अंगी बाणवा; परंतु तेवढ्यासाठी स्वतःच्या मरांचा त्याग मात्र करू नका. तुमचीं जीं श्रद्धास्थाने असतील त्यांना घक्का पोहोचू देऊ नका. कोणाच्चाहि मत्सर किंवा हेवादावा करू नका. इतरांच्या कल्याणासाठीं सघटीत होऊन काम करण्यास शिका. आमच्चा देशाला जर कशाची जरूरी असेल तर सुसंधटीत होऊन कार्य करण्याची.

—विवेकानन्द

ग्रामांची टीका

मी संकटमुक्त कसा झालौ?

श्री. साईनाथ लक्ष्मण प्रधान, न्यू पोलिस बिल्डींग न. २ तळमजला, सो. ने. १३
मु. व पो. ठाणे हे लिहितात कों,

आमने घरान सुमारे ४० वर्षांपासून श्रीबाबांची पूजाअर्चा वैरे होत असते. तसेच घरातील व कुटुंबातील सर्व माणसाना श्रीबाबाने वेड आहे. मी ता. २९-७-४६ रोजी एका सरकारी खात्यात काम स लागलो तो म्हणजे पोलीस कॉन्स्टेबल म्हणून. मी मुरब्बाड ह्या गावी असताना माझेवर व इतर दुसऱ्या सहकाऱ्यांवर एवा कामात पैसे खाल्याचा आल येऊन मला त्या बाबरीत नोकरीतून सर्पेंड करून माझी बदली ठाणे येथे केली. मला जानेवारी उन १९६१ मध्ये खात्यातून डिसमिन केले. पुढे माझा पगार वैरे बद झाला. तशात माझे बायकोस दिवस जाऊन पूर्ण भरले होते. माझेजवळ पैता नव्हता, जुता दुकानदार त्याची बाकी थकलेली, तो सामान देण्यास तयार नव्हता. मना मोठा विचार पडला मी श्री गुरुसाईबाबाचे नाव येऊन परत त्याच दुकानात उधार सामान घेणेस गेली तर काय नवल! जो शेट मला उधार सामान देण्यास तयार नव्हता त्यानें एकदम २०-६५ रुपयांने सामान उधार ठिले. तें येऊन मी घरी आलो व बाबांची कृषा झाली म्हणून मी मनात समजलो.

मला खात्यातून डिसमिन केज्यानंतर मी आमचे वरीष्ठ भधिकारी मुबर्द ह्याचेकडे अपिळ केले, पंतु त्यानो मला पूर्वीचाच निकाल कळविला. मो मनात एकच श्री बाब च्या श्रद्धेवर निश्चास ठेवून परत त्याहिपेक्षा वरीष्ठ अमन्दाराकड अपिळ चालू केले, तें नोव्हेवर उन १९६१ मध्ये दाखल केले, वरील परिस्था केलेल्या अपिलाचा निकाल मला ४ महिन्यानंतर कळविणेंत आला व नंतर केलेल्या अपिलाचा निकाल मी खुलै उन १९६२ रुप्यत पहात होतो व सारखी बाबांची विनवाणी करीत होतो की मला फक्त माझा शेर मिळूदे व माझ्या मुलाना अज्ञ निळूदे. त्यानंतर तारख १२-७-६२ रोजी रात्रो शुक्रवरी माझी सौ. ज्या गावी नोकरी करीत आहे तेथे मी असताना ता. १४-७-६२ रोजी पहाऱेन मला एक स्वप्न पडले की एका मोठ्या फॅक्ट्रीचा मालक अंगांत पाढरा शुभ्र शट्ट, शुभ्र धोतर नेसलेला व शुभ्र पाढरा टोपी घातलेला अजा

आला व तो मला सांगृ लागला की अजून तुम्ही रजा संपली नाहीं काय ? तू आजच्च कामावर हजर हो. व त्यानें मना ड्या ठिकाणी पोलीस लोक होते त्याचेकडे हजर होणेस पाठविलें. इतक्यात मी जागा झालों व सदरच्चे स्वप्न मी माझे पत्नीस सागितलें. दुम्हांला बाबानों परत तुमच्याच नोकरीवर हजर घेण्यास सागिनके असा तिंमें. उलगडा कैला व तें पुढे खरें ठरलें, परत तारीख १६-७-६२ ने गव्हां मी झोपलो तर वा. १७-७-६२ ने पहाटेस ३ ते ४ चे दरमें मगलवारी गुरु पोर्णीमेच्याच दिवशी चरत मला एक स्वप्न पडलें ते असें की मी कुठतरी आहे व २ दोन फकीर आले. दोघेहि सफेद ओढण्या घेतलेले, यातील लहान फकीर मोळया फकिरास घेवून माझे जबळ आला व मला सांगृ लागला थ्या उच्च फकिराला तू दोन पैसे तांब्याचें दे. त्याप्रमाणे मी त्यास दोन नवीन पाढरे पैसे दिले ते त्यानें घेतले व सकाळी मी जागा झालों व सौभाग्यवतीस तसेच शोजारी ह्याना सदर पडलेले स्वप्न उंगितलें. त्याच दिवशी गुरुपौर्णिमा असल्यानें आश्रोळ गैरे करून मी श्रीबाबाच्या तसविरीची मनोभावाने पूजा वैरे केली. नैवेद्य दाखवून जेवा घेऊन बसुलों इतक्यात पौष्ट्रमन कार्ड घेऊन आला व ते त्यानें मला दिले तें मी वाचाचथास सुरुचात केली तर माझा आनंद मगनांत मावेनासा झाला. काढीत माझे बधु ह्यानी आनंदाची बातमी टाण्याहून कळविली की, तुझ्या अपिलाचा निकाल निर्दोष असा तुझ्या बाजूंत लागून तुला नोकरीवर हजर करून घेण्याचाचतची औँडर भाली आहे. तणी तू तावडतोब निघून ये-वैरे होतें. त्याच दिवशी श्री बाबांची गुरुपौर्णिमा असल्यानें मी तो दिवस रात्री भजन, पूजन वैरे करून काढला व सकाळीच ठाणे येथे आलों व औँडर बाचून पाहानों तों खरेच होतें.

एकदर मला जी दोन स्वप्ने पडली ती प्रत्यक्ष फकीराच्या रूपात व फकटरीच्या मालकाच्या रूपात मला श्री साईबाबा ह्यानीच येऊन दर्शन दिलें व तुझ्या इच्छे प्रमाणे तुझा शेर तुला दिला असें सागिनके आहे. एकदर पुढे चागले असें भाहे वर्तविलें. शर माझो नोकरी नसती तर आज माझी माझ्या पत्नीची व तीन मुलाची काय परिस्थिति झाली असती ? परंतु आलेले भयंकर सकट श्री. बाबानी आगे आपने पर पाडलें. माझी पूर्ण श्रद्धा श्री. बाबाच्यावर आहे तरी प्रत्येकानें जर अद्वा ठेवून बाबानी भाक्ति केली तर बाबा भक्ताला सकाटात टाकणारे नसून ते उचलूनच धरून तारणारे आहेत असा मला अनुभव आला आहे.

X   X   X

भाव तेथें देव

श्री शंकर राजाराम रुमडे, पारेख मैन्शन, सुभाष इस्टेट, डिलाईल रोड, मुंबई नं. ११, हे आपला अनुभव कळवितात की,

श्री श्री साईबाबांची एकनिष्ठपणे नियमीत पूजा-आरती करतो, अनेकांच्या

तोहून मी बाबाच्या अनेक लीला व चमत्कार ऐकित्यामुळे व साईंलीला मासिकात निरनिराळ्या लोकाचे निरनिराळे अनुभव बाचत्यामुळे बाबाच्या दर्शनास जाण्याची मला उत्कट इच्छा झाली. पण आपण एकटेच न जातां आईवडिलानाही बरोबर घेऊन जावे हीहि मनीषा होती. एक दिवस मी वडिलाना ही माझी इच्छा बोद्धन दाखविली. व आपण सर्वांनी शिरडीला जाऊया असें त्याना सांगितले. परतु वडिलानी काही ना काही सबूती सागून आताच काय जाण्याची आवश्यकता आहे. जाऊं मागाहून याप्रमाणे प्रत्येक वेळी वडिलाचे ‘जाऊ मागाहून’ हे शब्द पद काही संपेना. याप्रमाणे दोन वर्षांचा कालावधी लोटला. एक दिवस मी अगदी वडिलाजवळ हृष्ट घरून बसलो, माझी इच्छा आपणा दोघानाही बाबाच्या दर्शनास घेऊन जाण्याची आहे. पण आपण काहीना काही सबूती सागून येण्याचे टाळीत आहात. यामुळे आमची सर्वांची बाबाच्या दर्शनास जाण्याची इच्छा असताना आपस्या न येण्यामुळे आमच्या सर्वांच्या मनाचा विस झोत आहे. एवढे सांगितत्यावर शेवटी वडिलानी शिरडीला बाबाच्या दर्शनास येण्याचे कबूल केले व केबद्धा निघावयाचे ते तुम्हीच ठरवा म्हणून सांगितले. वडिलानी येण्याचे कबूल केल्यामुळे आमची सर्वांची मर्ने उल्हसित झालो.

मी वडिलाना म्हणालो, ‘आबा तुमच्या प्रेसमध्ये साईलीला मासिक छापले जाते. अर्थात तुमच्या व साईलीला मासिकाच्या ओँफीसमधील स्टाफचा सबध भयगारच, म्हणून त्याच्याकडून शिरडीला राहाण्याच्या जागेची व्यवस्था करणेबद्दल तिकडील व्याधिकाळ्याना पत्र घेतल्यास आपणास जागेची अडचण पडणार नाही.’ वडिलानी ओँफीसमधून पत्र घेतो म्हणून सागितले पण तीन चार दिवस त्याना सबडच आली नाही. म्हणून त्यानी मला ओँफीस सुपरिरेंडेन्ट भी, कणिक याना देण्याकरिता पत्र दिले व सागितले को, हे पत्र श्री, कणिक याना नेऊन दे म्हणजे से सर्व व्यवस्था करतील, दुसऱ्या दिवशी मी पत्र घेऊन दादरला त्याच्या ‘साई निकेतन’ या संस्थेत गेलो. तो सायंकाळी सहाला ओँफीस बंद झाले होते, मी फोर्टमधून ओँफीस सुरुव्यानंतर बसने दादरला येईपर्यंत बराच उशीर झाला होता. ओँफीस बद झाल्यानंतर मनां तील उत्कठेत थोडी नैराश्याची भर पडली. अशा विमनस्क स्थितीत घरी वेष्यास निघालो.

अशा स्थिरीत असच्या रागेमध्ये उमें असताना एक बस आली, ती पन् रुटबी बस असावी असें समजूत मी परळला थेण्यासाठी त्या बसमध्ये चढलो, तिकीट काढण्यासाठी पाकीटातून पैसे काढले; परंतु बस टिळक पुलाकडे वळण घेऊ लागल्या-वर ती वेगळी बस आहे व आपली चूक झाली हैलक्षांत आत्यावर मी चालू बसमधून पुलाच्या पायथ्याशी उतरलो व पुन्हा परळला जाणाऱ्या बसच्या रांगेले

उगा राहिलो, तिकीटासाठी काढलेले पैसे माझ्या हातांत तसेच होते, म्हणून पुढीचा पाकीट खिशातून काढण्याचा प्रसंग आला नाही. मी परळला श्री. आबासाहेब शेळ्ये यांच्या घरीं आलो. थोडा वेळ तेंये थांबून घरीं येण्यासाठीं निघालीं. मी सहज खिशात हात धालून पाहिला, तो खिशात पाकीट नाही. मला वाटले श्री. आबासाहेबाकडे कोचावर बसलो असताना पॅटला मुरड पढल्यानें खिशातून पाकीट कोचावर पडले असेल. पुढी त्याच्या घरीं जाऊन चौकशी केली पण पाकीट तेंये घडलेले नव्हते.

घरी आल्यावर घडलेला वृत्तात भी माझ्या पलीला सांगितला आणि त्यावेळी असेही सांगितले कीं, “बाबाची जर इच्छा असेल तर माझे हरवलेले पाकीट उद्या माझ्या घरीं येईल.” तिनें हें सर्व हसप्यावरच नेले व म्हणाली एवढ्या अफाट षष्ठरलेल्या झुंबर्हेत हरवलेले पाकीट परत कसें मिळणार! मी म्हणालीं पहातर खरे! मी नेहमी प्रमाणे हातपाय धुवून बाबांना अगरकत्ती निराजन लावून मनोभावे हात जोडले व प्रार्थना केली. बाबा तुमच्या दर्शनाची उत्कृष्ट इच्छा असताना ज्यावेळी आम्ही शिरडीला तुमच्या दर्शनास येऊं पहात आहोत अशा वेळीं असें सकट व अडथळा का निर्माण होत आहे? माझ्या हातून काहीं चूक तर शाली नाही? बाबा तशी काहीं चूक शाली असेल तर त्याबदल मला क्षमा करा, मी आपणांला शरण आलों आहे. त्यावेळीं मला बाबांच्या बचनाची आठवण शाली.^४ शरण मज्ज आला आणि बाया गेला। दाखवा दाखवा ऐसा कोणी॥^५ (श्रीसाईं महात्म्य)

बाबांच्या साईंचीला मासिकात प्रसिद्ध शालेल्या बाबांच्या लीलाची आठवण होत होती. त्यावेळीं असेही वाटत होतें की बाबांच्या कृपेने माझे पाकीट मला परत मिळेल काय? अशा विचारात त्या रांची मी झोपी गेलों असतां मला स्वप्रामध्ये आमचे मेहुणे श्री. बाघ ऐ दिसले. ते मला म्हणाले, अरे शंकर, हे दुःख पाकीट खरोखरच प्रत्यक्ष साईंनाथच त्यांच्या रूपानें स्वप्रामध्ये मला दिसले. सकाळी उठल्यानंतर मला पडलेले स्वप्न मी माझ्या पलीला सांगितले. परंतु तिळा त्यामध्ये विशेष काहीं वाटले नाहीं.

त्या दिवशी सकाळीं अंदाजे ८ बाजले असतील. मी बथरूममध्ये स्नान करीत होतों अशावेळी आमच्या सौभाग्यवतीच्या ओळलीचे श्री. जगदर्दन शेळ्ये आमच्याकडे आले. स्नानावरून बाहेर आल्यावर त्यांनी पाकीट माझ्या हातात दिले. मी त्या पाकीटाकडे आश्रयानें पहातच राहिलो. बाबाविषयीं अंतःकरण भरून आले व डोळ्यात आनंदाशू उभे राहिले. मी आळीपाळीनें पाकीट व बाबांची तसवीर यांकडे पाहूं लागलो. त्यांच्याकडे पाकीटाबद्दल मी विचारणा केली असता त्यांनी खुलासा केला कीं, काळ एन्वन रुदच्या बसवर माझा भाऊ कंडकटर

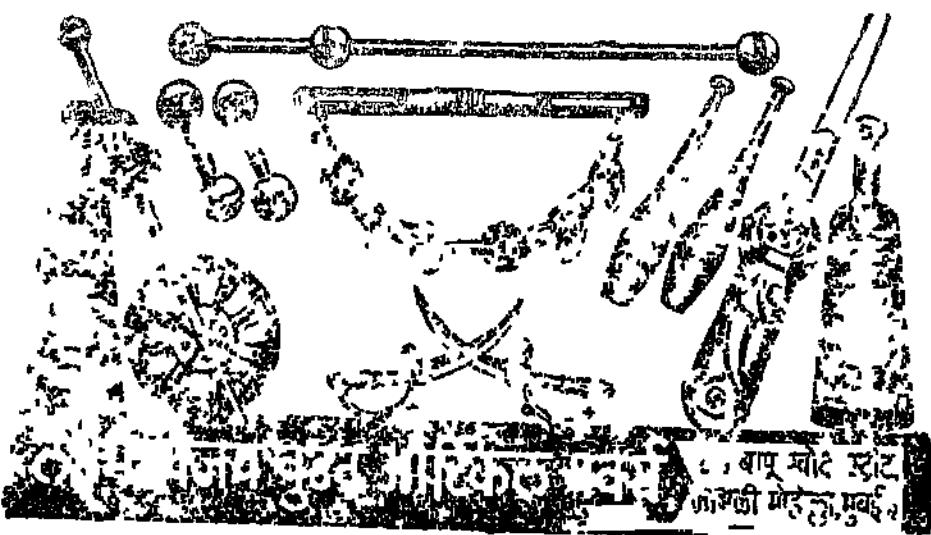
होता. त्याला ही पाकीट बसमध्ये मिळालें. तुम्हाला तो नावानें ओळखतो. श्री. आवासाहेब शेळ्ये याच्या घरी. त्यानें तुम्हाला व तुमच्या मुलाला अनेकवेळा पाहिलेले आहे. पाकीटातील तुमच्या व तुमच्या मुलाचा फोटा पाहिल्यावर हें पाकीट तुमचे आहे हें त्यानें ओळखलें. म्हणून त्यानें मला पाकीट घेऊन प्रथम श्री. आवासाहेचांकडे पाठविलें. मी आवासाहेबाच्याकडे चौकशी केली असता रात्री तुमचे पाकीट कोठं तरी हरवल्याचें त्यानी मला सागि-लें. त्याच्याकदून तुमचा पत्ता घेऊन केंद्रे आलो. तात्पर्य काय तर वावाच्या कुपेनेच माझे पाकीट मला परत मिळालें. ता. १४ मे १९६१ रविवारी आंही सर्व पडळी शिरडीला गेलों, त्यादिवशी आवाच्या खामोळीचर मस्तक ठेवल्या वर माझे अऱ्हकरण भरून आले व कार कार दिवसाची आगांच्या दर्शनाची आस पूर्ण क्षाल्यावहू उ धन्दता वाटली.

जनतेचे आरोग्य म्हणजेच राष्ट्राचे सामर्थ्य

राष्ट्र सामर्थ्यवान् बनविष्ण्यासाठी बलवान् वनाः-यासाठी लागणारी हेरक तज्जेची उपकरणे म्हण जे डबल्सू, लेझीम, मुगडुल, यासारखा सर्वश्रेष्ठ व उत्तम तज्जेचा माल बनविष्ण्यात येतो.

आम्ही कादिवली टिचर्स ट्रेनिंग इन्स्टिट्यूट, डि. स्कूल चोडे, जिल्हा परिषद, नगरपालिका, ग्रामपंचायती, व्यायामशाळा, विकास केंद्र, याना माल पुरवितो. अधिक माहिती आणि कॅटलॉगसाठी लिहा:...

‘शिरडी माझें पंढरपूर’

लेखक : डॉ. के. भ. गव्हाणकर

शीलधी अर्थात् श्रीक्षेत्र शिरडी क्षेत्र वर्णन हें श्रीसाईभक्तांसाठी
बाबांचे एक भक्त डॉ. अण्णासाहेब गव्हाणकर यांनी १९५४
सांगी लिहिलेले छाटेखानी परंतु माहितोपूर्ण पुस्तक आहे.
त्यानंतर ७।८ बर्दाच्या काळांत नाताविध सुधारणा घडून
आल्या आहेत. बाबांच्या भव्य मूर्तीची प्रतिष्ठापना ही त्यांपैकी
एक होय. त्यांत त्यांनी समाधि मंदिराची पुढाळप्रमाणे ओळख
करून दिली आहे.—

चैतन्याची ज्योन, आनंदाची प्रभा व सुग साक्षात्काराचे जीवंत वैभव अनुभ-
वण्याचे स्थान, आनंदजीवन भगवान् श्रीसाईबाबा याचे समाधि मंदिर होय.
तेथे भगवत् भक्तांने हृदयात बसून विश्रांती घेतो, भक्ताच्या भजनाच्या देणुनादांने
कुपाळू साईमाउली भक्ताच्या हृदयमंदिरात प्रकाशून गोड गोड बोढू लागते. पंच
षेच-उषःकाळे अंतःकरणाच्या निर्मल तेजोमय प्रकाशांत प्रभुत्वाची जागृती होते.
प्रेमरसपान्हा चित्तात उदित झाल्यावर, चित्त चैतन्यस्वरूप होउन, आनंदाच्या डोळ्हें
आनंदतरग सारवे येऊ लागतात, आणि दुःखद ससारापासून सहज निवृत्ति होते.
वहिरुखता हाच सुसार, तो जीवाल, स्वाभाविक आनंदापासून म्हणजेच पूर्ण आत्म-
स्वरूपासून चुत करीत असल्यामुळे दुःखावह होतो आणि मोक्ष म्हणजे स्वतःच्या
त्वाभाविक अवस्थेचा अनुभव अपोआप मिळतो.

हे समाधि-मंदिर एका काळ्या दगडाची भव्य इमारत आहे. तेथे संगमरवरी
प्रस्तराच्छादित बाबाच्या पतितपावन समाधीच्या दर्शन, व त्यावर असणाऱ्या चांदीच्या
कमळांतील पानुकावर डोके ठेवणे म्हणजे कृतार्थ झाल्याची पावरीच.
भक्ति हा प्रभूचा सहज प्रकाश आहे. त्या प्रकाशाची प्रतीति समाधि-मंदिरांत
गेल्यावर येते. प्रेमाच्या कळोळात प्रेमप्रकाशाच्या भोक्तृत्वाने जी स्थिती निर्माण होते,
तीच भक्ति होय. अर्थात् आनंद हा आत्मा असून चित्त यांत होतांच तो स्पष्टपै
अनुभवास येतो.

समाधी नक्षीदार संगमरवरी दगडाच्या कठड्यानें चांदीच्या वेष्टणासह सुशोभित
केलेली आहे. त्यावर चांदीच्या चौरंगावर विराजमान झालेली ती श्रीसाईची प्रेमळ
मूर्ति (छबी); शिरावर चांदीची दिव्य प्रभावळ झालकत असणारी, नयनमनोहर

रजीव सगुण मूर्ति; जग्नु काय भक्तांची सहदयतेने वाट पहात तिष्ठत बसली आहे.
शौरंगाच्या दोन्ही बाबंदीं प्रभूच्या मुखकमलावर मंद मंद प्रकाश पाढणाऱ्या समया
(नंदादीप) समाधीला विशेष शोभा देत आहेत.

मंदिरामार्गे “बाबांची विहीर” म्हणजे भक्तांकरितां बाबांनीं श्रीगोलाच
आपस्या चरणांतून प्रगट केली आहे, असेच वाटते.

मंदिरासमोर संस्थान कमिटीने हळी १९५२ सालांत मंदिराला लागून अजमार्ये
४०० ते ५०० भक्त बसतील असा सुदर सुव्यवस्थित भव्य सभामंडप व दर्शनीं
नदीची बैठक करून बेतली असल्यामुळे दुधात साखरच पडली आहे.

नंदीच्या पाठीमार्गे उघड्या जागेत कार्यक्रमाकरिता मध्यभागी एक स्टेज व
भक्तांना उत्तरण्याकरितां दुर्फा चाळी, मांगल्यातील मंगलपणाची झांक स्पष्ट दाखवीत
आहेत. संस्थान कमिटीने भक्तांच्या सोयी-गैरसोयीच्या विचाराकरितां मंदिरात
शिरतांना दर्शनीं ऑफीस थाटले आहे.

बाबाचे निस्सीम भक्त श्रीमंत बापुसाहेब बुद्धी यांना सुमारे १९१६ ते १९१८
मध्ये श्रीमुरलीधराचे देवालय बाघण्याचा दृष्टात शिरडीतच झाला. तसाच दृष्टांत कै,
माघवराव देशपांडे व कै. हरी सीताराम दीक्षित ऊर्फे काळा याना झाला. त्याप्रमाणे
श्रीबाबाची परवानगी घेऊन त्या इमारतीचे काम श्रीसाईबाबाच्या खास देखरेस्तीखालीं
करण्यांत आले. हाच तो बुद्धीचा वाडा, अर्थात् समाधिमंदिर.

हे मंदिर दुमजली असून तिसऱ्या मजल्यावर चुन्याची गच्छी केलेली आहे.
इमारतीत खालीं व वर पुष्कळ खोल्या असून खालीं (सभामंडपाचा समावेश) व
वर प्रदास्त असे दिवाणखाने आहेत.

मागच्या बाजूस जी विहीर आहे तिला फरशी, बोकल, रहाट व समाधीसु झान
गालण्याकरिता पाणी तापविष्याची जागा व जानाकरिता न्हाणीगृह केलेले आहे.
समाधिमंदिरात बाबाच्या भक्तांच्या छबी लावल्या आहेत.

१९५२ सालीं विजयादशमी ता. २८ सेप्टेंबर रोजी दु. १२ वा. समाधि
मंभिरावर सोन्याचा कळस बसविष्याचे कार्य विद्वदल श्री. पारनेरकर महाराज याचे
इस्तें यथावोग्य विधिपूर्वक पूर्ण झाले. त्यावेळचा सोहळा अपूर्व होता, हिंदुस्थानच्या
कानाकोपन्यापासून असरव्य भक्तगण हा सुखसोहळा अनुभवण्याकरिता जमा
झाला होता.

एकदां बाबा लेंडीवर जात होतें, संदिर पुरें झाले होते व मुहूर्ते करणे होता.
माघवराव देशपांडे बाबांना म्हणाले, “देवा, देकळ वघायला चला.” बाबा आंत

गेले व त्या जागेवर तेवढीच जागा आंखून म्हणाले, “आतां आशण इथेच रहायला बेळं, येथेच खेळू, समद्या पोरासने येथेच बोलावू बरं का श्याम्या !!” इतके बोलस्या-वर ही संधि वरी आहे असें समजून शामा म्हणाला, “भग देवा, मुहूर्त करायला ही बेळ वरी आहेना ? आशू का नारळ ?” बाबानीं नारळ फोडून मुहूर्त केला आणि राघाकृष्णाच्या मूर्तीऐवजीं आपणच राघाकृष्ण होऊन राहिले.

“माझी समाधि बोलेल, माझी हाडं तुबतीतून बोलतील बरं का शामा !” बाबांची ती वाणी आज भाविक भक्ताच्या अनुभवाला येत आहे.

तेराव्या शतकात श्रीज्ञानेश्वर महाराजाची भिंत चालली, १८ व्या शतकात श्रीबाजीबुवाची समाधी डोलली, व २० व्या शतकात श्रीसदगुरु साईबाबाची समाधी बोलली.

पुणे व सातारा याचे दरम्यान ३२ मैलावर भोर संस्थानांत शिरवळ म्हणून एक गांव आहे. या शिरवळ (शिरवळ) ग्रामी ३००/४०० वर्षांपूर्वी श्रावण आतीचे श्रीनारायणस्वामी म्हणून एक प्रसिद्ध अधिकारी पुरुष होऊन गेले. त्याची समाधी शिरवळ येथे श्रीराममदिराच्या आवारात आहे. त्याचे सचिद्गम्य श्री बाजीबोवा म्हणून क्षत्रिय जातीचे अधिकारी सिद्धपुरुष होऊन गेले. त्याची समाधि श्रीनारायण-स्वामीच्या समाधीनजीक थोऱ्याच अतरावर त्याच मदिराच्या आवारात आहे.

या बाजीबोवांचा असा लौकिक होता कों, ती समाधी “बाजी, डोल” असें म्हणून तिची शुद्ध अंतःकरणाने प्रार्थना केली तर ती डोलत असे. ही वार्ता श्रीमंत शेरले माघवराव साहेब पेशवे याच्या कानावर गेली. तो लौकिक ऐकून माघवराव साहेब शिरवळास आले, व त्यानी “बाजी, डोल” अशी मनःपूर्वक भक्तिभावाने व श्रद्धेने समाधीची प्रार्थना केली, त्यावरोबर समाधी खरोखरच डोल लागली.

प्रभूचे जीवावर अनिवार प्रेम, ते प्रेम जो प्रतीतीत घेतो, त्या सुखाने, बोधाने, नावरतो त्या सर्व क्रिया भक्तीच्याच होत. भक्ति म्हणजे प्रीति-अनुभव, ती प्रीति जीव कोठून बाहेरून आणू शकणार नाही. देवाला शरण जाणे असलें, तर हें प्रेम प्रमूर्दी एकरूप असलेले जाणण्यानेच असू शकेल. “पै आपुलेनि भेदेवीज। माझें क्वाणिजे एकपण। तथाचि नाव शरण। मज येणे गा॥ (ज्ञाने.) प्रत्येक वस्तु “सत-आह,” या एका रूपाने प्रत्ययास येत असल्यामुळे ती आत्मरूपाने व्याप्त आहे. आत्म्यावाचून मी काहीं पहात नाहीं. प्रत्येक वस्तुवरोबर मला आत्म्याचा प्रत्यय येत आहे, इत्यादि भावना दृढ शास्त्रावर ‘सर्वं ब्रह्ममयं जगत्’ असें वाटणे मुळांच अशक्य नाहीं. अंतर्दृष्टीचा अमाव हीच काय ती कठिणता आहे. प्रेमसुखाच्या गोडीने त्या

मुखांत विरण्याची अवस्था ती भक्ति होय. अशा त्या जीर्णीच्या जिब्हाळयानें केलेल्या प्रार्थनेनें निर्जीव मानली गेलेली श्रीसतसमाधी चर्मचक्षूना प्रत्यक्ष डोललेली दिसली, तें पाहून माधवरावाना प्रेमानंद झाला, व त्यावेळी सुमाधीच्या निर्णयैमित्तिक व पूजेअर्चेच्या वचाकिरिता जमीन इनाम करून देऊन सनंद करून दिली.

“सनदेत आपण स्वतः ‘बाजी, डोल’ अशी समाधीची प्रार्थना केल्यावर सुमाधी डोलली म्हणून समाधीच्या खर्चाकरितां ह इनाम करून दिलें आहे असा स्पष्ट उल्लेख आहे.

१३ व्या द्वातकांत १४०० शें वर्षीच्या थोगसाधनाच्या बळावर चागदेव महाराज्ञ क्षमाधियोगाचे सामर्थ्य दाखविण्याकरिता भयकर रानटी वापावर बसून व विषारी सर्पाच्चा चाबूक हातात घेऊन श्रीभगवान् ज्ञानेश्वर महाराज यांच्या भेटीकरितां आळंदीस आले. त्यावेळेस श्रीज्ञानेश्वर महाराजानों चागदेवाचा हेतु जाणून ज्या निर्जीव पडक्या भिनीवर ही भावडे बसलेली होती त्या भिंतीस चालण्याची आज्ञा के ती व ते चांगदेवाला त्याचे स्वागतासाठीं सामोरे गेले.

निर्जीव अशा पडक्या भितीवर बसून श्रीज्ञानेश्वर महाराज आपणांम सामोरे आले हैं पाहुन सज्जीव व्याघ्रसर्पादि कूर प्राण्यावर सत्ता सणदन करण्यापेक्षां आपण १४०० शे वर्ग योगयाग कल्ज जास्त काही कमाई केली नाही म्हणून चागडेव खिळ आले व निर्जीव भितीवर सत्ता चालविणाऱ्या श्रीज्ञानेश्वर महाराजांना शरण गले.

तद्वत् “माझी तुर्बत बोलेल,” त्याप्रमाणे ती दोलली हैं खालील अनुभवावरूप स्थृत होते.

कै. बाबा साहेब तर्खडकर हे प्रसिद्ध विद्वन्मणि मातृभाषाव्याकरणकार श्री. दादोबा पाहुरग याचे जफलचे नातेवाईक असून स्वत. बी. एस्. सी. पदबीधर होते. त्यांना बाबाची भेट १९१० साली आली. तत्पूर्वी ते पूर्ण प्रार्थनासमाजभक्त हाते. पण श्रीबाबाचे दर्शन झाल्यापासून ते पक्क मूर्तिपूजक बनले. “बाबांची समाधी बोलली” ना त्याच.च अनुभव देत आहे.

शे हे १८४४ च्या श्रीरामनवमी-उत्सवाकरिता १९३२ सालीं वावासाहेब तर्खेडकर शिरडीस मेळे होते. नित्यनेमाप्रमाणे स्नानानंतर श्रीसाईबाबांच्या अत्यत पवित्र अशा श्रीद्वारकासाईंत जाऊन श्रीच्या तसबिरीपुढे लोटागण घालून, कापूर-उदवसी लावून श्रीच्या तजबिरीला प्रेमपूर्वक न्याहाळून, नंतर तेष्वल्या पेटीत काहीं दक्षिणा ठेवून त्यांनी पुन्हा एक साष्टाग नमस्कार घातला. श्रीधुनीमाईतील उदी कपाळाला लावली व प्रेमाने श्रीचा निरोप घेऊन श्रीच्या समाधिमंदिरात आले.

श्रीरामनवमीचा उत्सवसोहळा संपला व परत मुबईस जाण्याकरितां १६ बैठकीची वस आदले दिवशी ठरविण्यात आली व त्यासाठी एक रुया वयाचा आगांज देण्यांत आला. मुर्ह, वाढै, पाळै, अधेरी वरैरे ठिकाणच्या गृहस्थांच्या १४ बैठकीची गोठवण झाली होती, व वस ११ वाजता कोपरगांवाहून येणार होती. अशी सर्व तथारी झाल्या मुळे त्याचे मन निर्धान्त होते.

नित्याप्रभाणे श्रीद्वारकामाईत श्रीच्या दर्शनासाठी ने गेले तेथें बसल्यावर श्रीच्या मुखकमलारूपे नजर जाताच त्याची (बाबाची) तो उग्र झालेली सुद्रा पाहून त्याच्या मनाला चटका बसला. ते जड पावलानीं रस्त्यारुडे आले.

स गळचा ११ चा सुपार होता. मोटार आली भरभर २० माणसे चढून आंत बसली; मोटार १२ बैठकीची आणि २० माणसाची भरती ! मेटारवाला मोटर चालवीना. इदूरचे एक गृहस्थ होते ते उतरून मागाहून एक बस आली त्यात बसून गेले. त्या बसने जाण्यास सवड होती, परतु कोणीही उतरेना. ती बस अंधून गेली. ११॥ वाजले. तेव्हा बाबासाहेब बसमधून उतरले, सामान उतरून घेतले व तें घेऊन दीक्षित वाड्यात जड पावलानीं परत आले. दीक्षित वाड्यांन आल्यावर आज असै कां होते ? काय चुक्तें 'मनाला ही अस्वत्थता का ? असा विचार करीत त्थस्थ पडले.

ती रात्र त्यानीं तळमळून काढली. टुसरा दिवस म्हणजे सोमवार ता. १८ एप्रिल हा होता. ता दिवस काल्याचा होता. नित्याप्रभाणे श्रीद्वारकामाईत गेले. श्रीचे दर्शन घेतले व समाधिमदिरात नित्य कार्यक्रम करून पेटीत नित्याप्रभाणे रक्कम ठाकून साष्टाग लोटागग घातले. नंतर श्रीच्या समाधीवरील पाट्कावर मस्तक टेवले. पाटुकावर भस्तक टेवनाक्षणिच "अरे माझा सव्वा रुपया" अशी स्मृति झाली व कानाना स्पष्ट शब्द ऐकू आले.

बाबासाहेबाना अत्यानंद झाला व सद्गदित अंतःकरणानें सिंशातून सव्वा रुपया काहून त्यानो तो समधीच्या पेटीत टारला. सर्व सिंशता क्षणाधीत पर नाहीची झाली. तसेच श्रीद्वारकामाईत धक्कत गेले. तो शाची चर्या अत्यत आनंदात दिसली. सर्व गोटीचा उलगडा झाला.

हा सव्वा रुपया काय व कसला ?

शिरडीमु जाण्यासाठी मुंबईहून निघतेवेळी, सूतबाईनें सव्वा रुपया पुढे टेवला आणि म्हणाली की, "हे पैसे श्रीच्या समाधीच्या पेटीत टाका." तेव्हां झालेला संवाद : —

"पेटीत कशाला टाकावयाचा ! तो श्री. दासगणूकडे जाईल !"

“ जाईना का ! ”

“ मग उत्सवाची पावती (फंड) घेतली तर श्रीरामनवमीच्या अहवालांत तुम्हें नाव येईल.”

“ मला नांव प्रसिद्ध होण्याशी काय करावयाचें आहे ? पैसे श्रीसाईंवाबाच्या चरणी अर्पण घ्यावे हीच इच्छा.”

ते पैसे बाबासाहेब पेटीत टाकण्यास विसरले. त्याच्या मनाची चलबिचलता वाढवून, त्याच्या विसराकूपणाविषयी क्रोध व खेदयुक्त सुद्रेने रविवारी निघण्यापूर्वी त्यांच्याकडे श्रीसाईंमाउलीने श्रीद्वारकामाईत पाहिले; आणि तितक्यानेंही जेव्हा त्याना आठवण होईना, तेव्हा त्याना जसें बसमधून खेंचून परत आणले व ठेवून घेतले, त्या रात्री देखील त्याना आठवण होईना, तेव्हां त्याच्या मानसिक तळमळीची दशा येऊन श्रीसाईंमाउलीने आपल्या समाधीच्या पादुकांपाशरी

“ अरे माझा सव्वा रुपया ”

अशी स्मृति दिली.

या स्मृतीमध्ये माझा या शब्दाचें महत्व आहे. समाधीवरील श्रीच्या पादुकांबर मस्तक ठेवतांच, तेथेच का ही स्मृति जागृत व्हावी व ऐकू यावी ? इतर ठिकाणी का येऊ नये ? “ माझा सव्वा रुपया ” ही स्मृति काय दर्शविते ? हैं साईंवाबांचे शब्द नव्हेत काय ? “ बाबांचा सव्वा रुपया ” अशी स्मृति का ज्ञाली नाही ? म्हणजे बाबा हे समाधिद्वारे बोलले नाहीत काय ? श्रीशानेश्वर महाराज म्हणतात.

देखिलेनि पदार्थे । जें आठवूनि दे मार्ते ।

ते स्मृतीही एर्थे । त्रिशुद्धी मी ॥ २७९ ॥

ज्या पदार्थदर्शनाने परमात्म्याची स्मृति होते, ती स्मृति माझी विभूति आहे असे समज, असे भगवतानी अर्जुनास सागितले.

“ सवा-रुपा-या-या रुपासाठी समाधीची वाट काढीत या ” समाधिमादिरांतील श्रींच्या समाधीवरील श्रींच्या पादुकांबर मस्तक ठेवतांच म्हणजे ‘श्री’चरणदर्शन ज्ञाल्यावरोबर श्रींचा सवा रुपाया म्हणजे श्रींची स्मृति ज्ञाली व ती स्पष्ट ऐकू आली अतएव ही स्मृति बाबांची विभूति आहे. व ही स्मृति समाधिद्वारा मिळाली म्हणजे समाधी बोलली असेच नव्हे काय ?

सुधारणेच्या शिखरावर पोहचलेल्या काळांत सुधारलेल्या शास्त्रीय ज्ञानाच्या दुर्बिणीने पहाणान्या विद्वान मंडळीस जर ही गोष्ट ग्रत्यक्ष अनुभवास येते, तर यावरून श्रीसाईं परमात्मा सजीव निर्जीव सृष्टीत अतर्बाब्दी कसे व्याप्त आहेत व त्यांचा अधिकार किंती मोठा आहे याची साक्ष चांगलीच पटते.

“ईशावास्यादमिद सर्वं यत्किंच जगत्यां जगत्” या ईशावास्योपनिषदुक्तीप्रमाणें श्रीसाईनारायणाचें निवासस्थान विश्वांतील प्रत्येक लहान मोठ्या सजीव व निर्जीव वस्तूत आहे. हें बाबासाहेबांचा वरील अनुभव सिद्ध करून देत आहे. तो अनुभव पुन्हा एकवार वाचून पहावा, म्हणजे यातील महत्व, सत्यत्व व रहस्य नीट लक्षांत येईल. बाबासाहेब अधश्रद्धाळू नाहीत. थोरले माधवराव याचा वरील पुरावा अंधश्रद्धेचा नाही. बाबासाहेबांचा व थोरले माधवरावांचा पुरावा प्रत्यक्ष प्रमाणाच आहे. तरी सताच्या शब्दावर पूर्ण भरवसा ठेवून त्याप्रमाणे वागत्यास त्यात आपले परम कल्याण आहे. अर्थात् हळीच्या विसाव्या शतकांत विसाव्याची जागा म्हणजे शिरडीतील चालती बोलती श्रीसाईसमाधी-सगुणरूप विष्णु “शिरडी माझे पढरपूर” क्षेत्राला महत्व चढवीत आहे.

शिरडी माझे पंढरपूर । साईबाबा रमावर ॥ १ ॥
 शुद्ध-भक्ति चंद्रभागा । भाव पुंडलीक जागा ॥ २ ॥
 या हो या हो अवघे जन । करा बाबांसी वंदन ॥ ३ ॥
 गण म्हणे बाबा सर्व । धांव पाव माझे आई ॥ ४ ॥

❖ उत्कृष्ट कागड़ ❖ आकृष्णक रचना

* स्वच्छ व सबक छपाई

बॉम्बे सेटल प्रेस

मुरलीधर टेप्ल कंपाऊड, ठाकुरद्वार पोस्टायोजारी

जगन्नाथ शंकरशेट रोड, ठाकुरद्वार मुंबई २

नामदेव वचनावली

अनुवादक : गणेश विष्णु कविटकर, एम. ए

: १ :

गाह ले गोविन्द गुना

प्रभु गोविंदाचे गुण गात राहा, रामरावाशिवाय रावळ तर तुळ्याची छाळ, हीसाथि
पुन्हा हातीं येणार नाही. म्हणून, हे माझ्या भना ! तुला मी हे सांगत आहे.

जे जे ईश्वराला शरण गेले ते अधम असूनहि भजन-सामर्थ्यानें तरुन गेले.
तुम्हाला हे पटत नसेल तर मी अजासिल, गणिका, सघना या भक्ताची साक्ष देतो.

ओजळीतील पाणी क्षणाक्षणाला कमी होत जाते त्याप्रमाणे सपत्ति व तारुण्य
घटत जाते, आणि हे लक्षांत ठेवून जगाला जीवन देणाऱ्या ईश्वराचे स्मरण करा.
नामदेव म्हणतात, मी इरिचरणाची सेवा करतो.

: २ :

धूप दीप आरती तुम्हारी

हे मुरारी ! तुम्हाला धूप व दीपारती करण्याकरितां कोणती सामग्री घेऊन
मी सेवा करू ?

अश्रामार वनस्पति ही तुमची केंगपंक्ति आहे. तर मग तुम्हाला
वाहण्याकरितां फुले केंठून आणू ? तुमचे निवासस्थान सर्व क्षीरसागर आहे.
मग मी नैवेद्याकरिता ठूव केंठून आणू ? तुमची अनेक कोटी वाढीं वाजत
आहेत मग मी कोणती झाज घेऊन झुणुणु आवाज काहू ? सर्व शरीरामध्ये
अंतर्यामित्वानें तुम्हीच भोग घेत आहात तर मग कोणत साहित्य घेऊन तुम्हांला
भोग चढू ?

संतान्या सहवासांत राहून नामदेव ईश्वराचे गुणगान करीत क्षणाक्षणाला त्यास
अभिवादन करीत आहे.

नामदेवांचे हे पद्य वाचतांना श्रीबळमाचार्याच्या पुढोल श्लोकाची आठवण
द्योतेः—

किमासनं ते गरुडासनाय
किं भूषणं कौस्तुम भूषणाय ।
लक्ष्मी कलत्राय किमस्ति द्वेरं
वागीश ! किं ते वचनीयमस्ति ॥

श्रीरामकृष्ण आणि देवी शारदामणी

श्रीरामकृष्ण परमहंस यांचा देवी शारदामणीशी यद्दृच्छेने विवाह क्षाला; परंतु आपण ज्याला संसार म्हणतो व त्या मायाजाळांत गुरफटून जातो, तशा प्रकारचा त्यांचा संबंध नव्हता. तो फार आगळा व देवी स्वरूपाचा होता. साईलीलेच्या वाचकांस त्याची कल्पना या पूर्वीच्या १-२ लेखांवरून झालेली असेलच. या लेखांत त्याच्या त्या देवी संसाराचा आरंभ कसा क्षाला, याचा परिचय करून देण्यांत येत आहे.

पूर्वश्रमांत रामकृष्णाचें नाव गदाधर असे होतें. घरसंसारांत गदाधराचें लक्ष आईने व बडील भावानें, योग्य वधू पाहून त्याचें लम करावें असे ठरविलें; तरी पण हा आपला विचार गदाधराला उर्फ गदाईला समजला तर तो अविवाहित राहण्याचा भलताच हृष्ट धरून वसेल असें वाटल्यावरून त्याच्या आईनें व भावानें आपल्या मनांतील हा विचार त्याला कळू न देतां सिद्धीला नेण्याची तजवीज आरभिली, पण चाणाक्ष गदाधराला आपल्या आईचें हैं खलबत कळल्यावाचून राहिले नाही आणि कळलें तरी त्यानें काहीं अडथळाही आणला नाही. इतकेच नव्हे तर घरांत एकादा समारंभ व्हायचा असला म्हणजे मुले ज्याप्रमाणे एक प्रकारच्या आनंदांत गद्दून गेलेली दिसतात, त्याप्रमाणे या वेळीं गदाईची वर्तेणूक होती. असो.

आपणच स्थळ सुचविलें

गदाईच्या आईने आसपासच्या गांवी लोकांना पाठवून मुली पहाण्याचा सपाटा चालविला; पण मनासारखी मुलगी कोठेंच आढळेना. तेव्हा गदाधरानें आपण होऊनच आईला सुचविलें की, बाकुरा जिल्ह्यातील जयरामबाडी नांवाच्या गावी श्रीरामचंद्र मुखोपाध्याय याची मुलगी आहे ती पहा. लागलीच आईनें व भावानें त्या गावी आपली माणसे पाठविली व तपास केला तो गदाधराचें सागणे खरे असल्याचें कळून आलें. पुढे थोळ्याच दिवसात उभय पक्षाची बोलणीचालणी होऊन लमाचे ठरून या सुहूतीनिश्चय होऊन इतराप्रमाणे विवाह समारंभ थाटात पार प्रडला. रामकृष्णानी कोणत्याही प्रकारे आढेवेढे न घेतां सर्वांच्या समाधानासाठीं विधि यथासंग करून

घेऊले. घरात दागदागिने कुठून असणार? परंतु तात्पुरत्या शोभेसाठी कुणाचे तरी दागिने मागून आणून लम्बदिवस साजरा करण्यात आला.

शहरांत आणि कामारपुकूरसारख्या खेड्यात वाढलेल्या मुळी यांत मानसिक आणि शारीरिक फरक असणे अपरिहार्य नाहीं. अमासौष्ठव आणि त्याबरोबरच वाढणारा मनाचा सुसंस्कृतपणा हे गुण शहरांतील मुळीपेक्षां खेड्यांतील मुळीबाळींत उद्दीरा वेतात. अल्पवयात थोरपणा येऊन तारुण्यात बृद्धावस्थेचा भास होणे हे प्रकार मुंबई, कलकत्तासारख्या शहरांत विशेष आढळतात. कारण खेड्यांपाड्यांतील मोकळ्या व शुद्ध इवेचा तेथे राहणाऱ्या मुलावर साहजिकच परिणाम होतो. साधी राहणी, श्रद्धाळू मन, जोरकस शारीर आणि रुढीनी बनविलेले संस्कार हे प्रकार खेडवळ मुलामुर्लींत जास्त आढळतात; वधू लहानच असल्यामुळे सासूला म्हणजे चढ़भणीला तिचा चागलाच लळा लागला होता व लग्नाच्या दिवसापासूनच तिने आपल्या या सुनेला मुळीप्रभार्यांने वागवायला सुरवात केली होती. पुढे आपल्या दागिने काढून घेण्याची वेळ आली तेव्हां त्या पोरीच्या अंगावरचे दागिने आता आपण काढून घेणार असें मनांत येतांच म्हातारीचे डोळे पाण्याने भरून आले व तोळून शब्द उमटेना. ही मनची गोष्ट बोलणार तरी कुणाकडे? पण गदाधर तसा चाणाक्ष. त्याने आपल्या आईबरच्या तो प्रसंग जाणला व तिचे शांतवन करून त्याने आपली बायको झोपली असतां हलक्या हाताने तिच्या अंगावरचे दागिने काढून आईच्या स्वाधीन केले. अल्पवयी तेव्हां पोर. गाढ झोप असणारच. अर्थीत आपल्या अंगावरचे दागिने घेण्यात आले हें तिला उजाडेपर्यंत कळले नाहीं. पण जागी होतांच त्या बुद्धिमान् पोरीने हळूच आईला-सासूला-विचारले, “माझ्या अगावरचे सगळे दागिने काय झाले?” आता मात्र हा त्या एवढ्याच्या पोरीचा प्रश्न ऐकतांच चढादेवीला रङ्ग कौसळले आणि तिने तिला आपल्या मांडीवर घेऊन तिच्या तोळावरून हात फिरवीत सद्गदित स्वराने म्हटले, “बाळे, या सगळ्या दागिन्यापेक्षांही उत्तम दागिने गदाधर तुला देणार आहे वरै का; रङ्ग नको.”

दागिन्यांची रडकथा

पथ ही दागिन्यांची रडकथा इथंच संपली नाही. कर्मधर्म-संयोगानें त्याच्या दिवर्यां घघृत्या तुलता तिला पहाप्यासाठी आला व हा प्रकार पाहून बराच रागावला. इतकेच नव्हे तर तो तिला घेऊनही गेला. चंद्रादेवीला मात्र या एकंदर प्रकाराबद्दल फारच दुख झाले. गदाधरानें तें पाहिले तेव्हां तो तिला बरें वाटावें म्हणून विनोदी स्वरानें म्हणाला, “आई, ते कांही बोलोत आणि कांही करोत; पण माझा झालेला विवाह कांही त्यांना मोडतां येत माही. विवाह झाला तो झालाच.”

यानंतर शारदामणीला सातवें वर्ष लागल्यावर कुळधर्मप्रिमाणे नवन्यावरोगर माहेरापासून दोन कोसावर असलेल्या कामारुपुकुरगावी म्हणजे सासरी यावें लागले.

रामकृष्णाचा कामारपुकूरात सतत असा काळ गेला तो इतकाच, त्यानंतर त्याना आपल्या या गावी फार दिवस राहतां आले नाही. ज्या भैरवी ब्राह्मणीनं त्यांना परमार्थसाधनाचा मार्ग दाखविला व सर्वतंत्रविशारद केले, त्या बाईबरोबर आपला भाऊ दृढय याच्यासह ते पुन्हा एकदा कामारपुकूरला आले. पुष्कळ वर्षांनी ते घरी आत्मानुळे घरन्या मंडळीला फार आनंद वाटला व अठराबिश्वे दारिद्र्यांतही सुखाचें साप्रार्थ्य थाटलें गेलें. इतकेंच नव्हे तर चाललेल्या आनंदोत्सवात कमतरता राहूं नये म्हणून वायकामंडळींनी सुनबाईला आणण्यासाठी जयरामवाडीला माणसेंही पाठविली. विवाहानंतर शारदामणीने वयाच्या सातव्या वर्षी एकदाच काय ते आपल्या नवज्याला पाहिले होतें आणि त्या वेळी लाजेमुळे कुठे तरी घराच्या कोपन्यात ती उभी असे. दृढय मात्र आपल्या या छोट्या माझीला एकटी राहू देत नसे. तो तिला शोधून काह्यन निरनिराक्षया प्रकारन्या कुलांनी तिची ‘पायपूजा’ करी आणि त्यामुळे तर ती फारच लपून राही. ही झाली सातव्या वर्षांची स्थिति. त्यानंतर तेराच्या वर्षी ती सासरी आली होती व एक महिना तिला राहावेंही लागले होतें; पण रामकृष्ण त्या वेळी दक्षिणेश्वरीं असल्यामुळे ती त्यांना पाहूं शकली नाही. अर्थात् लहान वयातील पतिदर्शनाच्या या दोन्ही वेळा अशा रीतीनं गेल्यामुळे अजूनपर्यंत तिला पुरतेसे पतीकडे पहाताही आले नव्हतें. आणखीही एकदां अशीच ती सासरी आली होती; पण पतिदर्शन शाळे नाही. शेवटी या खेपेला जेव्हा तिला माणसें न्यायला आली व नवरा घरीं आला असल्याचें तिला समजले तेव्हा तेरावें वर्ष संपून सहासात महिने झाले होते. अर्थात् या वेळी तिला एक प्रकारची उत्सुकता वाटणे साहजिक होतें.

रामकृष्णांची दिव्य संगत

असो. पवित्र बालिका शारदामणी देवी ही रामकृष्णान्या दिव्य संगतीने व निस्वार्थी लाडकेपणानें इतकी कांहीं आनंदित झाली की तिळा हैंच आपले माहेर असें वाढू लागले. फार काय, नवन्याचा बागुलबुबाही तिळा वाटेनासा झाला. ती आपल्या पुढील आयुष्यात परमहंसान्या स्त्रीभक्तांबरोजर बोलताना ओधानें आलेल्या बाळपणान्या गोष्टी सांगत असे. अशाच एका प्रसंगीं ती एकदा आनंदानें म्हणाली, ‘हृदयांत आनंदाचा भरलेला कलशाच स्थापन केला आहे की काय असे मला त्या वेळीं जे वाढू लागले ते कायमचेंच झाले, माझ्या त्या औत्सुक्ष्यपूर्ण आनंदाला केवळांच ओझोटी लागली नाही आणि त्यामुळेंच त्या प्रसंगाचे खरेखुरे चित्र मला शब्दांची सांगतां येत नाहीं’

पुढे कित्येक दिवसांनी रामकृष्ण परमहंस है कामारपुकुरहून कलकत्याला आले तेब्हां ‘आपणाला खराखुरा आनदाचा ठेवा सांपडला’ या सत्य मावनेनेच शारदा मणीही आपल्या माहेरी गेली. यानंतर तिच्या चचल आणि उच्छ्रवल अशा बालस्वभावाला आला बसला. ती विचारमग्र आणि शात अशी दिसू लागली, रामकृष्णासारख्या परिसाच्या स्पर्शाने तिचे मूळचे स्वरूप पालटत चालले यात आश्र्य कसचे? त्यांनी तिला निस्वार्थी प्रेमाचीं दिव्यदृष्टी दिली होती आणि म्हणून वसुधैव कुदुम्बकम् अशी तिची वृत्ति बनत चालली. तिला कसलाही अभाव वाटेनासा झाला. प्राणिमात्राच्या दुःखाने ती दुःखी होऊ लागली आणि त्यामुळे प्रत्येकाबहुल तिच्या हृदयात करुणा उत्पन्न होत चालली. तिला कितीही शारीरिक कष्ट पडले तरी कांही वाटेनासे झाले आणि आत-इष्टाकङ्क्षन मानमान्यता मिळावी अशी तिची वृत्तिही राहिली नाही. ती नेहमी आपल्या हातून दुसऱ्याचें हित कसें होईल याचाच विचार करी; त्यामुळे तिला स्वतःची पुरी विस्मृति पडत चालली असेही म्हणायला हरकत नाही.

×   ×   ×   ×

आत्मीक सामर्थ्यात वाढ

अशी जरी त्या वेळेपुरती तिच्या मनाची बाब्य वृत्ति होती तरी हृदयाचा खरा ओढा पतीकडेसच लागला असल्यामुळे शरीर विरुद्ध मन अशी तिची अतःस्थिति होत चालली. तिचें मन, दक्षिणेश्वरी पति—चरणकमलावर रुजी घालण्यासाठी आतुर झालेले होते व तीच सेवा तिला स्वर्गसुखासारखी अनुपम वाटत होती. तरी पण परिदर्शनासाठी अनावर झालेल्या मनाला आत्मसंयमनाचा बांध घालण्याला ती त्या वेळेपासून खंबीर होत चालल्यामुळे ती चंचल झाली नाही. “प्रथमदर्शनींच ज्यानीं स्वतःच्या अंतःकरणात आपल्याला काथमचा आश्रय दिला व प्रेमदृपणानें जवळ घेतले ते मला विसरतील अशी भीतीच बाळगायला नको. त्याच्या अदाजाप्रमाणे माझ्या मनाची तयारी होताच व त्यांनी दिलेले घडे मला अवगत झाल्याचे समजतांच ते आपोआप मला आपल्याजवळ बोलवून नेतील,” अशा आशाप्रद विचारानी ती आपले समाधान करी व तरुण मनाला थान्यावर आणि. योमुळेच मनावर ताबा मिळविणारे तिचें आत्मिक सामर्थ्यं तेब्हांपासून वाढीला लागले मनुष्याला देव बनविण्याची कला परमहंसाच्या अंगी होती.

गटार यातम्यांचे एक

अशा प्रकारे दिवसांसागून दिवस जात चालले, आणि ‘दक्षिणेश्वरी ज्ञाण्याचा मगल दिवस कधी उगवतो’ याची वाट पहात शारदामणीदेवी आपल्या तारुण्याचे

दिवस माहेंगी बालवृलागली. या वेळीं आजानिराशेचे जोरदार प्रवाह तिच्या हृदयात समानतेनेन वहात होते. तरी पण एकाद्या आजाधारक मुलासारखे समभावनेत मर्यादेनै राहणाऱ्या तिच्या मनाप्रमाणे, तिचे शरीर मात्र मर्यादित न राहता तिचे मुग्ध तासुण्य चिकिसित होत चालले व हा हा गहणता तिला अठरा वर्षे होऊन चुकली. देवासारख्या असणाऱ्या पतीच्या प्रथमदर्शनाने श्वालेल्या आनंदाने जरी तिचे अन्तःकरण उदात्त आणि सुखी आल होते, तरी जगाच्या ससारात आनंदाला कायमची जागा कुणाच्यान हृदयात मिळन नम्ह्यामुळे शारदामणी देवीलाही त्या आनंदात गळून जाता आले नाही. गावार्ताल चार लोक एकत्र जमून गटारबातम्याचा शितोडा घारू लागले म्हणजे तो कुणावर कसा उडवेल हैं सागता येत नाही. जयरामवाडी गावातही तसेच आले. चार लोकांच्या गटार बातम्या शारदामणीच्या नवव्याकडे वळल्या आणि त्यानी रामकृष्ण परमहसासारख्या सत्पुरुषपाला वेडा ठरविले. ‘वेद्याला नेसत्या वस्त्राचीही शुड नाही. आपला नागवा उघडा ‘नरि हरि’ म्हणत नाचत असतो.’ अशा प्रकारच्या चटोर लोकानी पिकविलेल्या कंड्या बायका पोराच्या तोडीं होऊन जेव्हा ही वेड्याची बायको अगा तीक्ष्ण माप्यात शारदामणीच्या कानात शिरू लागल्या, तेव्हा ती जरी तोडांने कांही बोलली नाही, तरी हृदयाला होणाऱ्या वेदना सहन करणे कठीण होऊ लागले. ती मनात म्हणे, ‘मो समक्ष पाहिलेल्या स्थितीत आणि सव्याच्या अवस्थेत कांही बदल तर झाला नसेल ना?’ लोक म्हणतात तशी खरोखरच त्यांची स्थिति शाली असेल का? विधिलिखिताप्रमाणे जर तशी गोष्ट होऊन चुकली असेल तर मला असे इथे राहातां नये. तिथे जाऊन त्यांची सेवाचाकरी करणे हैं माझे कर्तव्य असल्यामुळे तें मला केलेच पाहिजे? अशा प्रकारच्या सतत विचारानंतर शेवटी तिनें ठरविले की, दक्षिणेश्वरी जाऊन समक्ष सगळ्या गोष्टी पहावयाच्या आणि त्यानंतर योग्य दिसेल ते करावयाचै.

शारदामणीचा पार्या प्रवास

अशा तन्हेच्या निश्चित विचारानंतर तिने दक्षिणेश्वरी जाण्याची तयारी केली. तत्कालीन प्रवास म्हणजे साधी गोष्ट नव्हती. पायी चालणे, चोराचिलटाच्या भीतीतून पार होणे, आणि सर्वांबरोबर मुक्काम गाठणे यात जर थोडीशी चूक शाली तर जीव अगर जिवापेक्षाही जास्त असलेली अवृ गमावून वसण्याची पाळी यावयाची. तेव्हा लावच्या प्रवासाला निघावयाचे म्हणजे या सगळ्या गोष्टीचा अवश्य विचार करावा लाग. शारदामणीने हा सगळा विचार केला होता असे नाही, पण पतिदर्शनाच्या उल्लुकनेमुळे ती कांहीशी साहसी बनली होती. असो, फालगुन महिन्यांतील दोल पौर्णिमेला होणाऱ्या श्रीचैतन्यदेवांच्या जयंतीला गंगास्नानाचे पुण्य मिळावै म्हणून शारदामणी देवीच्या लावच्या नात्याची कांही मंडळी कलकत्याला यायला

निघाली. तेव्हा 'मीही तुमच्यावरोवर येते' असे शारदामणीने त्याना म्हटले. त्यानी तिच्या वापाला ते तिचे म्हणणे सांगितल्यावर मुलीचा कलकत्याला जाण्याचा हेतू काय असावा हैं बापाने जाळले. कलकत्याला जायला रेल्वे नव्हती, अर्थात मेष्यातून अगर पायीच कलकत्याला जाणे भाग होते, पण गरिबाना मेणा कुटचा मिळणार! अर्थात दृतर मंडळीवरोवर रामचंद्र मुखीपाण्यावाना आपल्या मुलीसह पायीच कलकत्याच्या मार्गाला लागावे लागले.

शेतामागून ज्ञेते आणि कमळानी परिपूर्ण असलेली अनेक सरोवरे एकामागून एक ओलाडीत, तुच्छे वड, पिंपळ वैरे मोठमोठ्या वृक्षाच्या शीतक छायेला विश्राति घेत है व्रासी मडळी कलकत्याच्या रोखानें चालली. पहिले एकदोन दिवस खर्बानाच मौज वाटली, पण शेवटपर्यंत हा आनंद टिकला नाही. पायच्चालीला अगदीच नव्हसी असलेली शारदामणीदेवी तर चालता चालता थळून मध्येच तापानें बेसुमार आजारी पडली व रामचंद्र मुकर्जीना मोठी काळजी वाढू लागली. इतकेच नव्हे तर अशा रित्थतीत पुढे जाणे अशाकथ बाहून रस्त्यावररुच्याच एका धर्मशाळेत त्यानी मुक्काम केला.

सकाळी उठून पहातात तो मुलीचा ताप बराच्या कमी झालेला त्याना आढळला. अर्थात रस्यात असे पद्धन राहण्यापेक्षा थोडे थोडे चाललेले वरै असें त्याना घाटले, मुलीचेही अनुकूल मत पडले तेव्हा सकाळच्या रामपाय्यांत त्यानी हव्हूंहव्हूं चालायचा सुरवात केली. पुढे दैवाने त्याना एक मेणाही मिळाला. वाटेस शारदामणीला ताप आला नाही असें नाही; पण पूर्वीहतका आला नाही. त्यामुळे प्रवास चालू राहिला. शिवाय तिला शक्य तो लवकर पतीकडे जावयाचे असश्यामुळे तिनें आपल्या तापाच्या बाबतीत कुणाकडे अक्षरही काढले नाही. अशा रीतीने जाता जातां ती सगळी मंडळी रात्री नंज बाजतां दक्षिणेश्वरी पौऱ्यांची.

रामकृष्णाकड़न सेवा

अशा प्रकारच्या भाजारी स्थितीत प्रवासाचे त्रास सहन करून आपली पत्नी आपल्याला भेटायला आल्याचे पाहून रामकृष्णाना फारच वाईट बाटले. बोहेरची थेंड हवा लागून तिचा ताप बाढेल असें त्याचे मन त्यांना सांगू लागल्यामुळे त्यानी खास आपल्या खोलीत स्वतःच्या विचान्यादोजारी तेवढ्यातसल्या तेवढ्यात दुसरा विचाना त्राळून तिच्या क्षोण्यातीली तात्पुरती व्यवस्था केली. इतकेच नव्हे तर ते वात्सल्यपूर्ण वाणीने तिला म्हणाले, “तूं येतां येता इतक्या दिवसांनी आलीस ती अवैर्ली आणि हुला फारच त्रास झाला! बरं, दिवसाहि हे असे. मथुरबाबू असता तर तुक्क्या पथ्यापाण्याचा त्यानें ताबडतोब सणला बंदोबस्त केला असता. तो

तर इथे नाही. तुझी व्यवस्था होणार कशी ? ” आपल्या पत्नीच्या आजारीपणासु बंधाने खांना मोठी चुटपुट लागून राहिली, पण पुढे योग्य औषधोपचार ज्ञात्यामुळे तीन चार दिवसांनी आई शारदामणीदेवीला वरे वाटले.

हे तीन चार दिवस रामकृष्णानी अहर्निश तिळा स्वतःच्या खोलीत ठेकून आपल्या देसरेखीखाली सगळी शुश्रुषा चालविली होती. नंतर तिळा वरे वाटस्याघर नौबतखान्यात वृद्ध मातोशी चंदामणीदेवी राहत होती तेथे तिच्या राहण्याची सोब केली; पण शारदामणीदेवीला जै काय समजायचे होते ते थोड्या सहवासारही समजून चुकले व पूर्वीपेक्षाही तिची त्याच्याकरची पूज्यबुद्धी वाढली. ‘आपके पतिराज पूर्वी जसे होते तसेच आहेत, त्याना वेड लागले वैरे बातम्हा खोट्या आहेत व आपणावर त्यांचे निरातिशय प्रेम असून करूजेने त्यांचे अतःकरण भरून गेलें आहे.’ असे तिने स्पष्ट आपल्या बापाला बोलून दास्तविऱ्ये. इतकेच नव्हे तर अंतःकरणपूर्वक मोठ्या उल्हासानें तिने म्हातान्या सासूची व ह्रहमेष उपासनेत आणि शानचर्चेत गहन गेलेल्या नवन्याची सेवा करण्याऱ्हा सुरवात केली. ती या सेवाकार्यात गहन गेल्याचे पाहून व तिची उल्हसित मुद्रा अवलोकन करून बापालाही समाधान वाटले आणि तो कांही दिवस तेथें राहून सुखासमाधाने घरी गेला.

उचा घालविण्यासाठी खात्रीलायक ठरलेले ‘लायसॉफ तेल’ वापरा.

गिरगांव : बापट ब्रदर्स — दादर : वसंत फॉर्मसी

ए. आर. सावंत अॅन्ड ब्रदर्स

इदृ, मंगळदास माकेटसमोर, मुंबई नं. २. टे. नं. २२८४४

तयार करण्ये, सर्व प्रकारची होजियरी तसेच टॉवेल्स, चादरी व पड्यांचे कापड मिळण्याचे एकमेव ठिकाण. होलसेल व रिटेलर्स

आद्य श्री शंकराचार्याच्या कामगिरीचे भहरव

द्रुत्येक युगाची गरज वेगवेगळी असते व ती जाणून लोकांना धर्माची व स्वकर्तव्याची

जाणीव करून देण्यासाठी थोर अवतारी पुण्य जन्माला येत असतात. कलियुगात नाना मते, नाना धर्म निर्माण होऊन जनता सशयात पडली होती. आपण कोणत्या मागाने जावे, काय करावे व काय करू नये याबद्दल मनांत सभ्रम उत्पन्न आला होता. ज्यावेळी व्यास महर्षीची जरूरी होती त्यावेळी भगवत व्यासाच्या रूपाने अवतीर्ण आले त्याचप्रमाणे कलियुगात सशयी रियति निर्माण आली अखतां ती दूर करण्यासाठी व सद्धर्माची स्थापना करण्यासाठी श्री आद्य शंकराचार्याचा जन्म झाला. त्यानी केलेल्या महान् कार्यापैकी तत्कालीन मतभेदाचे वादळ नाहीसे करून व ज्या व्यक्ति सनातन धर्माआड येत होत्या त्याना वादात जिकून त्यानी सतातन धर्माची स्थापना खवीर पत्यावर केली. उपनिषदांनी आम्हाला जो वेदान्त धर्म देऊन ठेविला आहे, व्रहसूत्रे व गीता यांच्यारूपाने जो आमच्यासाठी सुलभ करून डेवण्यात आलेला आहे त्याची पुनश्च स्थापना ही त्याची सर्वांत मोठी कामगिरी होय. दुकीच्या समजुटी व चुकीची मते होती. त्यानी वादविबादात सपूर्ण यश मिळवून ती खोडून काढिली. कलियुगात कार्य करायचे ही गोष्ट सोपी नव्हती, त्यांच्या अडथळे थोडे थोडके का आले ? फार काय ? त्याच्यावर तीन वेळा हळे करण्यांत आले व अशा रीतीने त्याना जमीनदोस्त करण्याचेहि प्रवत्तन झाले ! ते हळे खरोखर प्राणघातक होते. अशापैकी दोन हल्ल्यांतून त्यांचे शिंद्य भगवान श्रीपद्म पोदाचार्य यांनी त्यांची सुटका केली व तिसऱ्या हल्ल्यातून सुधन्वा नामक राजाने त्यांची सुटका करविली.

सनातन वैदिक धर्माची स्थापना

अधर्माची चलती होऊं पहात होती. जिकडे तिकडे अधर्म बोकाळला होता. तो हाणून पाढून त्याडिकाणी सनातन वैदिक धर्माची स्थापना होणे जरूर होते. ती त्या काळाची फार मोठी गरज होती. ती त्यानी उत्तम प्रकारे व यशस्वी रीतीने भागविली. त्यानी आपल्या काळात स्वतःकरील जबाबदारी प्राण पणास लावून भागविली असें म्हणणे वातगे होणार नाही. आणि त्यानंतर त्याच्या गादीवर जे जे महापुण्य आले त्याच्या त्राक्ष्यालाही कमीजधीक प्रमाणात तो वारसा आलेला होता, त्यानीही तो अखंड चालविला आहे.

श्रीरामानुचार्य, श्रीमाघवाचार्य, श्रीवल्लभाचार्य वानी अपआपल्या मतीनुसार धर्मांला जरूर तें स्वरूप देऊन धर्मग्लानी टाळण्याचा व सनातन धर्माची महती

पटविष्याचे कार्य पार पाडिले आहे; परतु कलियुगातीट जाग्र थांवार्याचा माज जर कोणाकडे जान असेल तर तो श्रीजाग्र शकरचार्यकडे च होय.

भारताचा सनातन वैदिक धर्म हा सर्वात मोठा आधार व आसरा आहे. तो नर आमच्या धर्माचा खवीर पाया आहे. तो डळमळू लागल्या असता, भारताच्या कोनाकोपन्यात सचार करून व विरोधकाचा समाचार देऊन व बाढात त्याचा पराभव करून सनातन वैदिक धर्माची धबळ पताका डौळासे फडकवीत ठेवण्याचा मान यावरून कोगा एकाकडे जात असेल तर या कलियुगात तो आद्य शक्कराचार्यांकडे जातो असेच म्हणावै लागेल.

सनातन धर्माची वजा फडकवीन ठेवणे ही त्या काळानील कामगिरी लहान-सहान नव्हती. फार महत्वाची होती ती कामगिरी! ती पार पाडून त्यानी तदनतरच्या शकराचार्यावरील जबाबदारी हलकी करून ठेविली.

श्री शंकराचार्याचा पराक्रम

आद्य शकराचार्याचा पराक्रम शाकर दिग्वीजयात विस्तारपूर्वक सागण्यात आलेला आहे. तो पाहिला म्हणजे त्याच्या थोरनीची सार्थ कटपना करता येते. तो महान् पराक्रम पाहिला म्हणजे तत्पूर्वीच्या काळात धर्मरक्षणासाठी भगवान दक्षिणामूर्ति, भगवान् दत्तात्रेय व भगवान् वेदव्यास याच्यासारखे जे थोरात थोर अवतारी महापुरुष होऊन गेले त्याच्याच तोडीचे, त्याची गाढी शोभविणारे असे श्रीशंकराचार्य होऊन गेले याबद्दल खात्री पटल्याशिवाय रहाणार नाही. या कलियुगाचे पहिले ज्ञान-गुरु तेच होत.

आज धार्मिक दृष्ट्या आपली पातळी खालवलेली आहे हे मान्य करूनही आमची मान जगात अव्यात्मिक दृष्ट्या जर कोणत्या कारणामुळे उच्च राहिली असेल तर ती म्हणजे आद्य शंकराचार्यांनी अद्वैत सिद्धाताची या देशाला देऊन ठेविलेली बहमोल देणगीच होय.

अडीच हजार वर्षे होऊन गेली त्या काठाला. कलियुगातील अज्ञान जनवेत ज्ञानदीप पाजळून त्यानी तिला खडवडून जागे केले.

उपनिषदे, गीता, शहसूत्रे वर्गेरे आमची जी बहुमोल रत्ने आहेत त्याना जरुर ते पैल पाढून आमच्या त्या खजिन्याचे दिव्य स्वरूप ढाळवून देण्याची थोर कामगिरी त्यानीच पार पाडिली. त्यानी झगझगीत प्रकाश पाढून तो अधारात पडलेला खजिना आमच्या नजरेला दाळवून दिला. काळीईल, इसर्वन वर्गेरे परदेशीय पडितानी त्या दिव्य व तेजस्वी खजिन्याकडे पाढून साना डोलविल्या व न्यापासून स्फूर्ति घेतली. एवढेच नव्हे तर आपले व इतर असंख्य लोकाचे जीवन उजाळून सोडले.

अशा त्या थोर महाभागला कृतशतापूर्वक शतशः बदन ।

स्वामी विवेकानंद आणि त्यांची शिकवण

लेखक : पु. वा. कुल्लकर्णी

स्वामी विवेकानंद यांस या भरतभूमीत जन्म घेऊन गेल्या महिन्याच्या १७ तारखेस शंभर वर्षे पूर्ण झाली. स्वामीजीच्ये कार्य व त्यानी भारतवासीयांस आपल्या अमोघ वाणीने व लेखनाने दिलेली प्रेरणा वर्णनातीत आहे. सध्यां भारतभर त्यांचा जन्मशताब्दी महोत्सव सुरु असून तो वर्षभर चालू रहावयाचा आहे. पुढील लेखावरून स्वामीजीच्या महान् कार्याची सर्वसाधारण कल्पना करतां येईल.

भारत व अमेरिका या दोन राष्ट्रांचे संबंध आज कितीतरी दृढ व जिव्हाळ्याचे होऊन राहिले आहेत, परस्परातील हा स्नेहभाव उत्तरोत्तर अधिकाखिक घृद्धिगत होत जावा यासाठी दोन्ही राष्ट्रे आपापल्यापरीनै झटत आहेत; परंतु या मैत्रीचा व सद्भावनेचा स्वरीर पाया जर कोणी प्रथम घातला असेल तर तो स्वामी विवेकानन्द यानीच होय, वेदान्ताची पताका त्यानीच शिकागो शहरीं मोठ्या ढौळानै व परिणाम-कारकरीतीनै फडकविली. या घटनेला आतां सत्तर वर्षे होऊन गेली आहेत. च्या धर्मशिक्षण कार्याचा पाया त्यानीं घासला ते कायं त्या देशांत आजहि चालू आहे.

शिक्षण, उद्योगाधदे, संपत्ति, शक्तिस्थले व नवनवें शोध वर्गारे बाबतीत अमेरिका कितीहि सुसंपत्त असली तरी व्यक्तिमात्राच्या जीवनात शाश्वत आनंद देपारा असा अध्यात्माचा, धर्मशीलतेचा ठेवा अमेरिकेजवळ नसून तो भारताजवळ आहे. भारत इतर बाबतीत दैन्यावस्थेत असला तरी त्या अमोल ठेव्याच्या बळावर कितीहि संकरें आली तरी गेल्या हजारो वर्षांपासून आपली मान उंचावून साप्या जगापुढै खडा आहे.

भगवंताच्या भेटीची उत्कंठा

स्वामी विवेकानंद यास भारताबहूल किंवा भारतवासीयांबहूल खोटा अभिमान वाटत नजहता. भारतांतील दैन्य, खडतर दोरिद्य व घोर अश्वान पाहून त्याचा जीव तीळ तीळ तुटत होता. वेद व उपनिषदें यांनी ज्या हिंदु धर्माचा पाया रचिला त्याला जी नाना बंधने व बाडगुळें चिकटविष्णांत आलै त्यामुळे खप्या. हिंदुधर्माचा होत असलेला कोंडमारा त्याना असह्य झाल व त्यामुळे राजा रामभोहनराय यांनी स्थापन केलेल्या व केशवचंद्र सेन, देवेंद्रनाथ टागोर व प्रतापचंद्र मुजमदार वैगैरे तत्कालीन

धर्मनेत्यार्ना जौपासलेल्या ब्रह्मसमाजाकडे ते वळले, तेथे ते कांही काळ वावरले परतु त्याच्या मनाचे समाधान काही केल्या होईना, त्याना देवाच्या भेटीची उत्कठा लागून राहिली होती, त्यासाठी ते बेचैनं झाले होते. हा बेचैनपणा किंवा ही आतरिक तळमळ देवाच्या कानापर्यंत जाऊन पोहोचली आणि त्याच्याच कृपाप्रसादाने त्यांची व श्रीरामकृष्ण परमहंस यांची भेट घडून आली. देवदर्शनानें पुण्यपादन झालेले व दैवी जीवन घालविणारे ते महापुरुष होते. ज्याना अपल्या देहाची किंवा कशाचीहि जाणीव नाही अशा थोर परमहंस पदाळा पोहोचलेले ते होते. हिंदुधर्माचे पुनरुत्थान करण्यासाठी व देशोन्नतीच्या कार्यातील आपला वाटा उचलण्यासाठी स्वामी विवेकानन्द याच्यासारख्या सत् शिष्याची त्याना फार जरूरी होती. ते वाटच पहात होते. त्यानी ने द्राची (हे खामी विवेकानन्दांचे पूर्वाश्रमीचे नाव) इच्छा पूर्ण केली.

देवाचिया भेटीसाठी । पडाव्या जिवलगाच्या तुटी ॥ तसेच अस्सरशः घडून आले. नरेद्रावर कौटुम्बिक जबाबदारी होती, परंतु ते आतां विश्वकुटुम्बी बनले होते. आपल्या एका कुटुंबाचे काय? देव त्याचे कसैहि चालविल. आणि त्यासबधी मनात एकदा शंका आली असता रामकृष्णानी त्याना आश्वासिलेहोते की, तुझ्या कुटुंबांतील मंडळी चैनीत राहू शकली नाहीं तरी सुखासमाधानात रहातील. तू चिंता करू नकोस इंश्वर त्यांची काळजी वाहील. आणि घडलेहि तसेच.

स्वामीजींचे देशपर्यटण

गुरुकृपेची जोड सपादन करून स्वामी विवेकानंद निश्चित मनानें देवदर्शनासाठी बाहेर पडले. आज सकटांत सापडलेल्या हिमालयाची हाक त्यांना प्रथम पेकू आली. त्या पवित्र सृष्टिसौदर्यानें नखशिखात नटलेल्या प्रदेशात काही काळ घालवून ते खाली उत्तरले व राजस्थान, काठेवाड, गुजरात, मद्रास वैरे सर्व प्रांतातून हिंडले फिरले. त्यांना लोकस्थितीची जाणीव करून ध्यायची होती. जनतेचे दारिद्र्य व खडतर असान त्यांना सर्वत्र आढळून आले. भारताला आज कशाची खरीखुरी जरूरी असेल तर ती धर्माची नसून पोटभर भाकरीची आहे. खोट्यानाऱ्या धर्मबंधनांच्या व जातिभेदांच्या शृंखला तोडून टाकल्याशिवाय जनतेची सुधारणा होणार नाही व त्यासाठी आपण शक्य ते प्रयत्न करावयाचे असा त्यानीं निधार केला. आपल्या धाकस्या दैन्यात त्यांना धराघरांतून व रानावनांतील झोपड्यांतून जें अपार दुःख, दैन्य व अज्ञान आढळून आले त्यामुळे त्यांच्या अंतःकरणाला दाढण वेदना झाल्या. त्यामुळे कित्येक रात्री त्यानीं रळून काढल्या. त्यांना आपल्या सभोवार जी भीषण स्थिति आढळून आली त्यामुळे स्वतःच्या मुक्तीसाठी देवाची भक्ति करण्यात काळ कंठण्यापेक्षां दीनहुबळ्यांच्यी सेवा करण्यात काळ घालविणे त्यांना अधिक महत्त्वाचें वाढू लागले.

खरा मोक्ष कशांत आहे?

एकदा एका प्राव्यापकाची व त्याची भेट डाली. प्राव्यापक महागय म्हणाले,
“जनसेवेत काळ घालवावा म्हणून रागता, परोपकारासारखं पुण्य नाही नाही म्हणता,
याचा अर्थ मायाजालात सापडण्यासारखाच आहे नाही का? आणि वेदान्ताची शिक-
वण नर अशी आहे की, मुक्ति मिळविणे हे प्रत्येक माणसाचे साध्य आहे. मायेचे जाळे
तडातड तोडून भोकळे ज्ञात्याशिवाय माणूस मुक्ति कशी पिळवू शकगार?”

यावर स्वामीजी म्हणाले, “मुक्तीची कल्पना मायेच्या अंत्रात येत नाही का?
आत्मा सदासर्वकाळ स्वतंत्र आहे ही वेदाची शिकवण आहे. त्या आत्म्याला तुमच्या
मुक्तीची जरूरी कुठे आहे?”

मुढे ते म्हणाले की, “माझ्या आयुष्यार्तील काही काळ मी व्यानधारणेत,
एकान्तवासात घालविला आहे. तें सर्व करून चुकलो आहे. मुक्ति मिळावी म्हणून
किसेऱ दिवस सतत उपासतापास करण्यातहि घालविले आहेत; परतु माझे देशबाधव
अर्धपोटी व अर्धनम स्थितीत जीवन कसेबसे कष्टात घालवीत असतां मी स्वतःच्या
मोक्षासाठीं धडपड करावयाची, यात माणुसकी नसून माझ्या देशबाधवांचे दैन्य व
दारिद्र्य दूर करण्यासाठीं झटण्यांतच खरा मोक्ष आहे; तीच खरी देवसेवा. देव देवलात
नाही तर तो दुःखदारिद्र्यात काळ कठणाऱ्या गरिबांच्या क्षोपडीत आहे, अशी माझी
पूर्ण खात्री झाली.”

कविवर्य रवीद्रनाथ टांगोर याच्या एका बंगली गीताचे स्मरण येथे आम्हाला
ज्ञात्याशिवाय रहात नाही. ते म्हणतात—

“वैराग्य साधने मुक्ति से आमार नय

असख्य बंधन माझे महानंदभय लभीव मुक्तीर लाभ”

वैराग्यसाधन करून मुक्ति मिळवायची ती मला नको, नाना प्रकारच्या बधनात
व जनकल्याणाच्या व्यापांत गुंतून वेऊन त्यातच मी नव्हानंदाचा वा मुक्तीचा लाभ
सपादन करीन.

शिकवणुकीचे लार

भारतदर्शनाचा त्याचप्रमाणे यूरोप-अमेरिकेचा यशस्वी ढौरा सपवून मायदेशी
उन आत्मानंतर किंवा परदेशांत असताहि त्यांनी जे काही केले त्याचा मर्यादिदृ
जनसेवा दोता. म्हामी शिवेकानंद याच्या शिकवणुकीचे थोडक्यांत सार काय? म्हणून
कोणी पिचारले तर त्याला उत्तर वर त्यांनी एका प्राव्यापकला दिले आहे ते असे
आम्ही सागू.

स्वामी विवेकानंद हे जेथे जेथे गेले तेथे तेथे आपल्या असामान्य व्यक्तित्वाच्या, विद्वत्तेच्या व त्यागमय जीवनाच्या बळावर त्यानी प्रत्येकावर आपली छाप वसविली. कितीतरी बाबतीत आद्य शंकराचार्यांची त्याची तुलना करता येण्यासारखी आहे. त्या काळांत भारताला जशी शंकराचार्यांची जरूरी पाखंडी मताचे स्वंडन करून अद्वेत सिद्धाताच्या प्रसारासाठी भासली, त्याचप्रमाणे हिंदू धर्मात नवचैतन्य निर्माण करणाऱ्या वेदान्ताचा सदेश यूरोप अमेरिकेतील लोकाच्या गळी उत्तरविष्ण्यासाठी स्वामी विवेका नंदाची जरूरी होती. हिंदू धर्मातच नव्हे तर भारतीयात नवचैतन्य, निर्भयता लोक-सेवापरायणता व वीरथी निर्माण होणे अत्यत जरूरीचे होते. आपल्या वीरवाणीने विवेकानंदानी ते कार्य परिणामकारक रीतीने घडवून आणिले. शंकराचार्यांप्रमाणे विवेकानंदाचे या पृथ्वीतलावरील वास्तव्य उत्पजीवी होतें; परंतु त्यानी अवध्या १२१३ वर्षात जे असामान्य कर्तृव्य प्रगट केले ते मात्र चिरंजीवी ठरले आहे.

स्वामी विवेकानंद म्हणजे जिंवंत स्फूर्तीचा अखंड व हुल्कुळुकु वहाणारा पवित्र गोंदा प्रवाह. त्या प्रवाहांत अवगाहन करून भारतांतील निरनिराळ्या प्रातात रहाणाऱ्या असंख्य तरुणांनी आपल्या जन्माचे सार्थक व सोनें करून घेतल्याचें आम्हीच काय पण कोणीहि सांगू शकेल.

विद्यार्थी दशेतील आठवण

या ठिकाणी आमच्या विद्यार्थी दशेतील एक आठवण जातां जाता टिपण्याचा मोह आम्हाला आवरतां येणे कठीण झाले आहे. सुमारे चालीस वर्षांपूर्वीची गोष्ट. मुंबईतील आर्थन एज्युकेशन सोसायटी शाळेत आम्ही कांहीं विद्यार्थी सहाव्या इथत्तेत शिक्षण घेत होतो. तेथें आमच्या सुदेवांने पी. डी. चित्रे, बी. ए. हे विवेकानंद-वैदेशी शिक्षक आम्हाला लाभले होते. रोज सायंकाळी शाळा सुटली म्हणजे त्याच्या आदेशाप्रमाणे आम्हीं चौपाटीच्या वाळवंटावर जमावें. त्याकाळी सध्यासारखी भेळपुरीवाल्यांनी चौपाटीवर गर्दी व गोगाट केलेला नव्हता. तेथील शांत वातावरणात चित्रे गुरुजीनी आम्हां विद्यार्थ्यांपुढे विवेकानंदांच्या शिकवणुकीवर एखादें प्रवचन द्यावे. मूळ शिक्षणाच्यु इतकी प्रभावशाळी व अंतःकरणाचा ठाव घेणारी होती कीं, त्या शिकवणुकीचा अधिकाधिक अभ्यास करावा अशी प्रत्येकांत जिज्ञासा उत्पन्न झाली. आमच्या सोबत्यापैकी एकाचे नाव होतें पांच्छापूरकर, त्याच्या मनावर चित्रे गुरुजीच्या प्रवचनाचा इतका परिणाम झाला की एके दिवशी शाळा व सुवर्द्ध सोडून ते कोठे तरी अज्ञात स्थळीं निघन गेले. पुष्कळ वर्षांनी समजून आले कीं, ते मुंबईहून थेट हिमालयावर गेले. तेथे अनेक वर्षे राहून शानसपदेचे गाठोडे बरोबर घेऊन आले आणि उत्तर हिंदुस्थानात त्यानी स्वतःला राष्ट्रसेवेला वाहून घेतले. त्या भागांत राहून गेल्या स्वातंत्र्य लढ्यात त्यांनी 'फार' महत्वाची कामगिरी बजावली. त्या भागात 'बाबा राघवदास' या नांवांने

ते महशूर होते. २।३ वर्षापूर्वीच त्यानी इहलोकची आपली कर्तृत्वसंपत्त याचा सपविली. आमच्या प्रत्यक्ष माहितीतले असे हें एक उदाहरण आहे. अशा प्रकारची स्फुर्ति भारतांतील हजारो तसुणानी मिळविली असेल व पुढेहि मिळवीत राहतील. कारण वर झटल्याप्रमाणे विवेकानंदांची शिकवण म्हणजे चैतन्याचा गाभा आहे. त्यात अपरपार ओज व तेज आहे.

१८९३ साली अमेरिकेतील शिकागो शहरी भरलेल्या जागतिक धर्मपरिषदेला हजर राहून तेथें आपल्या ओजस्वी व अमोघ वाणीने सर्वाना थळ करून सोडीपर्यंत स्वामी विवेकानंद याची फारशी माहिती त्याच्या ठिकठिकाणच्या शिष्य व मित्रपरिवार याशिवाय फारशी कोणाला नव्हती. त्या परिषदेतील त्यांच्या दिव्य वाणीने अमेरिकन जनता हादरली गेली असें म्हटल्यास अतिशयोक्ति होणार नाही. भारताकडे व भारत-वासियांकडे पहाण्याचा त्याचा दृष्टिकोन बदलूळ लागला.

एक महत्वाची घटना

या ठिकाणी एका महत्वाच्या घटनेचा उल्लेख करणे जरूर आहे. युरोप अमेरिकेत जाऊन हिंदुधर्माची पताका तिकडे फडकविष्णवाचा सुविचार आग्रहपूर्वक त्यांच्यापुढे प्रथम मांडणारा एक थोर महाराष्ट्रीय होता. त्याचें असें झाले. १८९२ साली स्वामी विवेकानंदांनी गुजरात काठेबाडमध्ये दौरा काढला होता. फिरत फिरत ते पोरबंदर संस्थानात आले. त्यावेळी त्या संस्थानचे कारभारी होते रा. ब. शकर पांडुरग पंडित. न्यायमूर्ति माधवराव रानडे यांचे परम स्नेही या नात्याने महाराष्ट्र त्याना ओळखतो. ते संस्कृत व लॅटिन ह्या दोन्ही भाषाचे जाडे पंडित होते. पोरबंदर येथे असता व तत्पूर्वी त्यांनी वेदावें इग्रजी व मराठी भाषातर चालविले होतें. त्यांच्या सपादक्त्वाखाली ‘वेदार्थयत्न’ या नावाचे एक मासिकहि तत्पूर्वीच्या काळात चालू होतें. | भारतापेक्षा इंग्लंड, जर्मनी यासारख्या परदेशांत त्या मासिकास जास्त आहक लाभले होते. वेदान्त हा स्वामीजींचा आवडीचा विषय त्यामुळे तेथें ते रमले व दीर्घकाल राहिलेहि. त्यांची बुद्धिमत्ता, कल्पकता व इतर गुण यांमुळे शंकरराव अक्षरक्षः भालले गेले. एके दिवशी ते स्वामीजींना म्हणाले, “स्वामीजी! तुमच्या बुद्धिमत्तेचें चीज या देशांत होण्याची मला तरी शक्यता दिसत नाही. तुम्ही युरोप अमेरिकेत कां जात नाही व तिकडे आपल्या वेदान्ताचा प्रचार कां करीत नाही? ते लोक निश्चित तुमचें कौतुक करतील असें मला तरी वाटते.”

हे स्वानुभवाचे बोल होते. रा. ब. पंडित यांस लंडन येथे भरलेल्या प्राब्य-विद्यापरिषेदेच्या बैठकीसाठी सरकारफें पाठविष्णांत आले असतां तेथे त्यानीं कालिदासावर वाचलेल्या प्रबधाचें विद्वानांकडून कौतुक करण्यांत आले होतें. स्वामी-जींच्या हृषीनेंहि ती सूचना महत्वाची होती. तशा प्रकारचा विचार त्यांच्या मनांतही

बोळत होता. कोणी तरी त्या विचारास तोड फोडण्याची जरूरी होती. परंतु तेवढ्याने भागण्यासारखे नव्हते. ते ईश्वरी आदेशाची वाट पहात होते. कारण स्वामीजी मद्रासेत असता तेथील त्यांच्या मित्रांना व शिष्यांना त्या विचाराची जाग लागून यूरोप अमेरिकेच्या यात्रेसाठी त्यानी जरूर तो निधी उभा करून तो स्वामीजींच्या स्वाधीन केला आणि त्यांनी तो सारा पैसा गोरगरिबांस वाढून घाकला. कारण ते ईश्वरी आदेशाची वाट पहात असे.

एका संस्थानिकाची निष्ठा

आणि योग्य वेळी तो सुधोग जुळून आला. ईश्वरी लीला अगाध आहे. तो कोणाला कशी प्रेरणा करील आणि तुमचें कार्य यशाप्रत नेहील हें सांगतां येणे कठीण आहे. खेत्री संस्थानच्या महाराजाची स्वामीजींवर भारी निष्ठा होती. त्यांना पुत्रसंतती नव्हती. तो लाभ त्यांना स्वामीजीच्या आशीर्वादानें झाल्यामुळे त्याची श्रद्धा दुष्णावली. त्यांनी पुढाकार घेऊन स्वामीजीच्या अमेरिका दौऱ्याची सारी व्यवस्था स्वेच्छेने केली.

चमत्काराशिवाय नमस्कार नाही असें म्हणतात. व या जगांत त्याचा अनुभव पदोपर्दीं येताहि असतो. परतु स्वयंसिद्ध व समर्थ असताहि स्वामीजींनीं तो पतनाचा मार्ग कधीं स्वीकारला नाहीं. खेत्री महाराजांची इच्छा पूर्ण झाली याला कारण त्यांना मिळालेला आशीर्वाद हा साक्षात्कारी सत्पुरुषांचा आशीर्वाद होता; कर्सेहि असो. चमत्कार करून दाखविण्याचे सामर्थ्य आपल्या ठायी आहे अशा प्रकारचा आभास त्यांनी कधींही निर्माण करण्याचा प्रयत्न केला नाहीं. ईश्वरानें त्यांना अत्यंत प्रभावी व्यक्तिमत्व व परिणामकारक अमोघ बाणी याची जोड दिलेली होती. त्याच्या बळावर ज्या ज्या भागात ते गेले त्या त्या ठिकाणचे लोक त्याच्याकडे आकर्षिले गेले.

अमेरिकेतील दिग्बिजयी दौरा संपवून ते मायदेशीं परतले थाणि भारतीय जन-तेच्या उद्धारकार्यास त्यांनी स्वतःस वाहून घेतले. कोळ्यावधी लोकानीं गजबजलेला हा देश ! अशा या प्रचंड देशांतील लोकांचे अशान व खडतर दारिद्र्य दूर करणे ही का सहजसाध्य गोष्ट होती ? शिवाय परकीय राजसत्तेचा सर्व बाबतील प्रतिकूल अंमल ! खेर्याचा तो हिमालय त्यामुळे निराश झाला नाहीं किंवा खचून गेला नाहीं. निराशा किंवा भयभीति त्यांच्या वाप्यास केवळ हि उभी राहुं शकली नाही.

स्वामीजीचे कार्य

अमेरिकन लोकांची गरज औलखून त्या देशांत त्यांनी जागोजाग शिक्षणकैदै स्थापन केलीं त्याचप्रमाणे या देशांत येतांच त्यांनी ठिकठिकाणी आश्रम किंवा मठ स्थापन करून ते योग्य माणसांच्या हबालीं केले. सन्यस्त वृत्तीनें रहाणारा व निःस्वार्थपणे देशसेवेला वाहून घेतलेला असा एक कार्यकर्त्यांचा वर्ग तयार करण्याची जरुरी त्यांना

भासू लागली होती, तसा वर्ग निर्माण करण्यात त्यानी यश मिळविलें, देशसुधारणेचा हा जो झेडा त्यानी उभारला त्याच्या छायेखाली जमा होऊन त्याच्या मार्गदर्शनानुसार देशकार्य करण्यासाठी याच देशातील नव्हे तर यूरोप अमेरिकेतील स्त्रीपुरुषहि त्याना येऊन मिळाले.

सुमारे ६०|७० वर्षांपूर्वीच्या काळात परकीय सत्तेच्या अमलाखाली त्यानी सुरु केलेले ते कार्य आजहि स्वतंत्र भारतात प्राताप्रातांतून अखड चालू आहे. आजहि त्याकाळी त्यानी ठिलेला दैशोद्धाराचा अमृततुल्य सदैशा सर्वांना स्फुर्ति देत आहे.

स्वामी विवेकानन्द यांनी पाऊणशे वर्षापूर्वीच्या काळात देश व जनता याच्या उद्धाराच्या दृष्टीने जे जे काही सामित्रें तें आजच्या काळालाहि तंतोतत लागू पडणारे आहे, पूर्वस्थितीत थोरेपालट घडून आला असला तरी तो अत्यल्प प्रमाणात, आणि म्हणूनच त्याच्या तेजस्वी व ओजस्वी शिकवणुकीकडे लक्ष पुरवून ती आत्मसात करण्याचा कसून प्रयत्न झाला पाहिजे.

चालू वर्षाचे महत्त्व

चालू वर्ष हें स्वामी विवेकानन्दाच्या जन्मशताब्दीचें आहे. छत्रपति शिवाजी महाराज याच्या कर्तृत्वाची बरोबर व अचूक कल्पना आम्हांला तीनशे वर्षांनंतर होऊ शकली. चालू स्वातन्त्र्य काळात त्याच्या कामगिरीचें आम्ही यथायोग्य भोजमाप करू शकलो व त्याचप्रसाणे स्वामी विवेकानन्दाच्या जीवनकार्याची वास्तव महती व्यापक स्वरूपात करून देणारे हे चालू वर्ष असून सध्या ज्या परिस्थितीतून आम्ही जात आहोत त्या परिस्थितीला सर्वतोपरी पोषक होऊन राहील अशीच स्वामीजींची संजीवन देणारी शिकवण आहे.

स्वामीजीनीं आपल्या आयुष्याचा एकहि क्षण वाया दवडला नाही. त्याचे शिकणे व शिकविणे अखड चालू होतें. त्यानीं लेखनहि अपरंपार केले आहे. ते सारे इग्रजीत व क्वचित् वंगालीतहि आहे. सेवाभाव हा त्यांचा अत्यंत आवडता विषय. त्या विषयावरील त्याचे काहीं विचार केवळ वानगीदाखल येथे देण्यात येत आहेत.

“ देवाची पूजाअर्चा करायथाची म्हणजे काय वरे करायचे ? स्वतः भला होऊन इतरेजनाशी भलेपणानें वागावयाचे. शिवशक्राची किवा तुमचें जे काही उआराव्य दैवत आहे त्याची पूजा तुम्ही कशी बांधणार ? जे जे गरीब, रोगी, दुख्खीकटी आढळून येतील त्यांच्या सहाय्यार्थ धावत जाऊन त्याच्या दुखनिवारणार्थ जे जे करता येईल ते करणे हीच शिवोपासना. कारण शिवाचे वास्तव्य त्याच ठिकाणी असते हे निश्चित समजा. तुमच्या दृष्टीस एखादा गरीब माणूस पडला तर तो कोणत्या जातीचा, तुमच्या

हृषीने उच्च कीं नीच कुळांत जन्मलेला हा विचार मनांत न आणता तो प्रति शिव माहे या भावनेने दुम्ही त्याची सेवा करा. देवळातल्या मूर्तींला धूपदीप दाखविण्यानि तो दमन्यावर राजी होणार नाही हतका त्या गरिबाच्या सेवेने तो राजी होईल.

स्वार्थासारखे दुसरे कोणतेहि पाप नसेल. मी प्रथम खाणार-ज्वेणार, इतरांपेक्षा मलाच जास्त मिळाले पाहिजे मलाच सर्व प्रकारचे सुखोपभोग लाभले पाहिजेत. नवर कौणाही अगोदर मी मोक्षाला गेले पाहिजे. अशा ग्रकारम्बे न्याने विचार आहेत तो स्वार्थी व आपलपोऱ्या होय. निःस्वार्थ माणूस काय म्हणतो भाहीत थाहे? माझा क्रमाक सर्वांच्या शेवटी! मी मुकीची किंवा स्वर्गाची अपेक्षा करीत नाही. माझ्या बधूभगिनींची ऐवा करप्याची संधी भगवंताने मला धावी म्हणले शाळे. ताच माझा मोक्ष असे भी मानानि. माणसाची पारख या कसोटीने तुम्ही कुरु शकता.

तुमच्ये तुमच्या सभोवार वावणाऱ्या बंधूभगिनीवर प्रेम आहे का ? देवाच्या
शोधार्थ कशाला ही धावपळ ? गरीब, दुर्लक्षकष्टी, आजारी, शोजारी यांच्याठार्ये
तुम्ही देववर पाहू शकत नाही का ? मग त्यांच्या सेवेला स्वतळा कां वरै वाहून घेत
नाही ? गणा नदीच्या किनाऱ्याजवळ विहीर खण्ड्याची यातायात कशासाठी ? ”

स्वामी विवेकानन्दांचा अद्वृतदुर्ल्य अमर सदेश भारताच्या लेळ्यापाऊंरील जनतंत्रेतुन पसरो व भारताच्या सर्वोगीण उद्धारास प्रेरक ठरो हीच प्रार्थना.

दिव्य दृष्टिसाठी TEL GRAM.—DIVYANETRA

शिसा ऑप्टिशिअन्स (BOM. DADAR)

[चक्रवर्तींचे व्यापारी]

यांच्या येथे तज्ज्ञ डॉक्टरांकडून ढोळे मोफत तपासून

लंची व टिकाऊ चम्म माफक दराने सिल्हतात.

च्छविलदास रोड, दा.र (W. R.), मुंबई २८

कर्मसन्यासाचे स्पष्टीकरण

~~~~~

—संत विनोदा

अकर्मात अनंत कार्यास लागणारी शक्ति भरून राहिलेली
असते. वाफेचे असेच नसते का? वाफ कौऱ्हन ठेवली तर
श्रवंड कार्य करील. त्या कौडलेल्या वाफेत अपरंपार शक्ति येते.
ती मोठमोठ्या आगगाड्या सहज लीलेने ओढते. सूर्याचे असेच
आहे. तो लेशमात्रही कर्म करीत नाही; परंतु चौविष तास
सारखा कार्य करतो. त्याला विचाराल तर तो म्हणेल, “मी
कांहीच करीत नाही.” रात्रंदिवस कर्म करून कांही न करणे
ही जशी सूर्याची तप्हा तशीच कांही न करतां रात्रंदिवस
अनंत कर्म करणे ही दुसरी तप्हा.

संसार ही फार भयानक वस्तु आहे. पुष्कळ वेळा त्याला समुद्राची उपमा देतात.
समुद्रात जिकडे पहाबैं तिकडे पाणीच पाणी दिसते. तसेच ससाराचे आहे,
संसार सर्वत्र भरून राहिला आहे. कोणी एखादा घरदार सोऱ्हन सावंजनिक कामांत
चढतो तर तेथेहि त्याच्या मनात संसार ठाणे देऊन बसलाच असतो. एखादा मनुष्य
झुईत जाऊन बसला तरी तेथेहि त्याच्या वीतभर लगोटीत ओतप्रोत ससार भरून
राहिलेला असतो. ती लगोटी त्याच्या ममतेचे सारसर्वस्व होऊन बसते. लहानशा
नोटेत हजार रुपये जसे भरलेले असतात, त्याप्रमाणे त्या लहानशा लंगोटीतहि
अपार आसक्ति असते. पसारा सोडला, व्याप कमी केला, एवढ्याने ससार कमी
ज्ञाला असे नाही. दहापंचविसाश काय किंवा दोनपंचमाश काय, दोहोचा
अर्थ एकच. घरांत बसा वा वनात बसा आसक्ति जबळच असते. ससार
लेशमात्रहि कमी होत नाहो. दोन योगी हिमालयाच्या गुहात जाऊन बसले. तेथेहि
परस्पराची कीर्ति परस्पराच्या कानांवर गेली तर ते जळफळू लागतील. सावंजनिक
सेवा करण्यांतहि असाच प्रकार आढळतो.

राक्षस ते राक्षसच

संसार हा असा हात धुक्कन पाढीस लागला असल्यामुळे आपण स्वधर्मांचरणाची
मर्यादा जरी स्वतःला घालून घेतली असली तरीहि तेथें संसार सुटत नाही. अनेक
उलाढाली करण्याचे सोऱ्हन, इतर व्याप कमी करून, स्वतःचा ससार जरी लहान केला
तरी तेथेहि सरें ममत्व भरून राहतें. राक्षस जसे लहान होत, मोठे होत, तसेच या
क्षणाचे. लहान मोठे ज्ञाले तरी राक्षस ते राक्षसच. दुर्निवारत्व हवेलीत किंवा झोपडीत

सारखेच आहे. स्वधर्माचे बंधन घालून जरी संसार प्रमाणवद्ध केला तरी तेथेहि अनेक झगडे उत्पन्न होतील व तुम्हास संसार नकोसा होईल. तेथेहि अनेक सस्था, अनेक व्यक्ति याच्याशी सबध येऊन तुम्ही त्रस्त व्हाल. तुम्हास नको नको असे होईल. तुमच्या मनाच्या तेव्हाच कसोटी आहे. स्वधर्म आचरूं लागलो एवढयाने अलिसता येत नाहो. रुमाची व्यापि कमी करणे म्हणजे अलिस होणे नव्हे.

मग अलिसपणा कसा मिळवाबयाचा? त्यासाठी मनोमय प्रवत्न पाहिजे. मनाच्या सहकार असल्याशिवाय कोणतीहि गोष्ट सिड होत नाही. एखाद्या सर्थ्येत आईवाप मुळगा टेवतात. तेथे तो पहाटे उटतो, नमस्कार घालतो, चहा वेत नाही. परतु घरी येताच दोन दिवसात ते सारे सोडतो. असे जनुभव येतात. मनुष्य म्हणजे मातीचा गोळा नाही जो आकार त्याच्या मनास देऊ पहाल तो त्याच्या मनाने घेतला तर पाहिजे ना! मन जर आकारात बसले नाही, तर वाहेरची ती सर्व तालीम व्यर्थ गेली म्हगावयाची. त्यासाठी साधनात मानसिक सहकाराची फार आवश्यकता आहे.

मनाची करामत

साधन रहणून बाह्य स्वधर्माचरण व आंतून मनाचें विकर्म दोन्ही गोष्टी इव्यात. बाह्य कर्माचीहि आवश्यकता आहेच. कर्म केल्याशिवाय मनाची परीक्षा होत नाही. सराठ्याप्रदात वेळी आपणास आपले मन अत्यंत शात आहे असे वाटते. परंतु जरा मूळ रङ्ग दे की ती मनाची शाति काय किंमतीची होय. तें दिसून येईल. बाह्य कर्म टाकून उपयोग नाही. बाह्य कर्मातून आपल्या मनाचें स्वरूप प्रगट होते. बरून पाणी निर्मळ दिसते, परतु त्यात दगट टाका, लगेच घाण वर येईल. तसेच आपल्या मनाचें आहे. मनाच्या अतःसरोवरात ढोपर ढोपर घाण साचलेली असते. बाह्य वस्तूशी सबध येतांच ही घाण दिसून येते. त्याला राग आला असे आपण म्हणतो. राग का वाहेरून आला? तो आत होताच मुळी. मनात नसता तर दिसताच ना.

लोक म्हणतात, “पाढरी खादी नको. ती मळते रगीत खादी मळत नाही.” तीहि मळतेच; परंतु दिसत नाही. पाढरी खादी मळतेली दिसते. ती बोलते, “मी मळले. मला धू.” अशी ही वोलणारी खादी माणसास आवडत नाही. त्याप्रमाणेच आपले कर्महि बोलते. कर्म तुम्ही रगीट आहात की स्वार्थी आहात की आणिक काही आहात तें प्रगट करते. कर्म आपले स्वरूप दाखविणारा आरसा आहे. यासाठी कर्माचे आभार मानले पाहिजेत. आरशांत तोड मळलेले दिसलें तर का आपण आरसा फोडू? नाही. उलट त्या आरशांचे आभार मानू. तोड स्वच्छ करून पुन्हा पाहू. त्याप्रमाणे कर्मामुळे आपल्या मनातील खळमळ

— श्रीसाईलीला —

बाहेर पडतात म्हणून का कर्म टाळवयाचे ? तें कर्म टाळत्याने का मन निर्मळ होणार आहे ! कर्म करावयाचे आणि निर्मळ होण्याची उत्तरोत्तर खटपट करावयाची.

एखादा मनुष्य गुहेत जाऊन बसतो. तेथे कोणाशी सबधच येत नाही. त्याला बाटतें, आपण आता अगदी शातमति झालो आहोत. त्याला गुहा सोडून एखाद्या वरी पुढीला जाऊ च्या. तेथें एखादें खेळकर मूळ दाराची कडी वाजवते. तें बालब्रह्म त्या नादब्रह्मात तहीन होतें. परंतु त्या निष्पाप मुलाची ती कडी वाजविष्याची क्रिया त्या योग्याला सहन होत नाही. तो म्हणतो, “ काय काठ्यानिं कटकट चालविली आहे ! ” गुहेत राहून त्याने आपले मन इतके दुबळे देलेले असते की इवलाहि धक्का त्याला सहन होत नाही. जराशी कडी वाजली की पुरे, याच्या शातीची बेठक मोडते, अडी दुबळी स्थिति काही चागली नाही.

सहज कर्म म्हणजे अकर्म

साराश, आपल्या मनाचे स्वरूप समजून येण्यासाठी कर्माचा फार उपयोग आहे, दोप दिसले म्हणजे ते दूर करता येतील. दोप कळलेच नाहीत तर प्रगति खुटली, व्रकास सपला, कर्म करताना दोष दिसतील. ते दूर करण्यासाठी विकर्माची वोज्जना करावयाची. अंत असे विकर्माचे प्रयत्न रात्रादिवस चालू झाले म्हणजे मग कालातराने स्वधर्म आचरीत असताच अलिस कसें रहावे, कामक्रोधातीत, लोभ-मोहातीत कसें रहावें, ते समजून येईल. कर्म निर्मळ करण्याचा सारखा प्रयत्न होऊ लागला म्हणजे पुढे निर्मळ कर्म सहज होऊ लागेल. निर्विकार कर्म वरच्यावर सहजतेन्हे होऊ लागले, म्हणजे कर्म केवळ झालें त्याचा पत्ताहि लागणार नाही. कर्म सहज आले म्हणजे त्याचे अकर्म होते. सहज कर्मालाच अकर्म म्हणतात हैं आपण चौथ्या अध्यायात पाहिले. कर्माचे अकर्म कसे होते तें सताच्या चरणाप शी गेल्यास समजेल असेहि भगवतानी सांगितले. ही जी अकर्मस्थिति ती वर्णावयास वाणी अपुरी आहे.

कर्माची सहजता समजण्यासाठी आपण परिचयाचा एक दृष्टान्त घेऊ. लहान मूळ प्रथम चालावयास शिकते, त्या वेळेस त्याला किती कष्ट पडतात. त्याच्या चालण्याचे आपण कौतुक करतो. बाळ चालायला लागला, असें आपण म्हणतो. परंतु पुढे ते चालणे सहज होते. एकीकडे चालतो व गप्पाहि मारतो. चालण्याकडे लक्षहि नसते. तसेच खाण्याचे. आपण लहान मुलांचे उष्टावण करतो. जणू खाणे म्हणजे मोठेच काम परंतु पुढे खाणे हैं सहज कर्म होते. मनुष्य पोहावयास शिकतो तेव्हा किती कष्ट होतात. प्रथम पोहताना दमतो. परतु पुढे इतर श्रम करून थकला तर म्हणतो, चला जरा पोहावयास जाऊ म्हणजे बैं वाटेल. पुढे ते पोहणे मेहनतीचे वाटत नाही. शरीर सहज तरणते. श्रमणे हा मनाचा धर्म आहे मन त्या त्या कर्मात गुंतलेले असलेले तर

भ्रम होतो, परंतु कर्म सहज होऊ लागली म्हणजे बोजा वाटत नाहीं, कर्म जणू अकर्म होतें, कर्म आनंदमय होतें.

कर्माचैं अकर्म होणें हे आपले ध्येय आहे. या ध्येयासाठी स्वधर्माचरणरूप कर्म करावयाची. ती करीत असताना दोष दिसतील ते दूर करावयास धिकर्माची काळ भरावयाची. आणि असा अभ्यास करीत गेले म्हणजे मनाची अशी एक टेवण होते की, कर्माचा यत्किंचित्‌हि त्रासु होत नाही. कर्म हजारों हातून होत असताहि मन निर्मळ शात राहत. तुम्ही आकाशाला विचारा, “बा आकाशा, तू उन्हानै करपून ज्ञात असशील, पावसात ओलेंचिंब होत असशील, थडीत कुडकुडत असशील!” आकाश काय म्हणेल? तें म्हणेल, “मला काय काय होते तें तुमचे तुम्ही उरवा. मला काही माहीत नाहीं.”

“ਪਿਸੇ ਨੇਸਲੋਂ ਕੀਂ ਨਾਗਰੈਂ ਲੋਕੀ ਯੇਉਣ ਜਾਣਾਰੈਂ । ”

बेडा मनुष्य नागवा आंह की नेसलेला आहे तें लोकानी ठरवावें. बेड्याला त्थाचें भान नाही.

कर्मयोगाची किल्डी

भावार्थ एवढाच की, स्वघर्मांचरणाची कमें विरुद्धाच्या साहाय्यानें निर्विकार करण्याची सवय होता होता ती स्वाभाविक होतात. मोठमोठे प्रसगाहि मग कठीण बाटत नाहीत. कर्मयोगाची अशी ही किळी आहे. किळी नसली तर कुल्य पोडता पोडता हाताला फोड येतील. परतु किळी सापडली कीं क्षणात मोकळा कारभार! कर्मयोगाच्या या किळीमुळे सर्व कमें निश्चपद्धती वाटतात. ही किळी मनोजयानें मिळते. मनोजयाचा अविरत प्रयत्न हवा. कमें करताना जे मनोभळ दिसतील ते धुऱ्यन शक्याचा प्रयत्न हवा. म्हणजे मग बाह्य कर्माची कटकट वाटत नाही. कर्माचा अहंकारच नाहीसा होतो. कामक्रोधाचे वेग नष्ट होतात. क्लेशाची जाणीव नाहीदी झेत्रै. कर्माचीहि जाणीव उरत नाही.

एकदां मला एका भव्या मनुष्यानें पत्र लिहिले, “अमुक इतका रामनामाचा अप करावयाचा आहे. तुम्हीहि यात भाग घ्या व रोज किती करणार तें कळवा.” तो मनुष्य आपस्या बुद्धीप्रमाणे खटपट करीत होता. मी न्याचा दोष म्हणून सागत नाही. परंतु रामनाम ही सोजावयाची वस्तु नाही. आई मुलाची सेवा करते. ती का तिच्या रिपोर्ट प्रसिद्ध करते? रिपोर्ट प्रसिद्ध करील तर ‘थँक यू’ म्हणून तिच्या क्रांतून मुक्त होता येईल. परंतु आई रिपोर्ट देत नाही ती म्हणते, “मी काय केले, मी कांहीं केले नाहीं. तैं का मला ओझे आहे?” विकर्माच्या साहाय्यानें भन लावून हृदय ओढून

जेव्हां मनुष्य करतो, तेव्हां ते कर्मच राहत नाही. ते अकर्म होतें. तेथें क्लेश, कष्ट, बांकडेतिकडे, काही नाही.

सूर्योला उगवण्याचे भान नसते

ही जी स्थिति तिचें वर्णन करता येणार नाहीं. या स्थितीची अधुक कल्पना आणून देता येहळ. सूर्य उगवतो, परतु मी आता अधार दूर करीन, पाखराना उडायला लावीन, लोकाना कर्म करावयास प्रवृत्त करीन, असे त्याच्या का मनांत असते ? तो उगवतो, तेथें उभा गहतो. त्याचे तें अस्तित्व विश्वाला चालना देते. परंतु सूर्याला त्याचे भान नाहीं. तुम्ही जर सूर्यास म्हणाल, “बा सूर्या, तुझे अनंत उपकार, तुं किंती अधार दूर केलास.” तर तो सूर्य बुचकळ्यात पडेल. तो म्हणेल, “चिमूटभर अंधार मला आणून दाखवा. मग तो जर मला दूर करता आला तर मी म्हणेन की हैं माझें कर्तृत्व !” अंधार सूर्याकडे घेऊन जाता येहळ का ? सूर्याच्या अस्तित्वाने अंधार दूर होत असेल, त्याच्या प्रकाशात कोणी सद्ग्रथ वाचीत असतील तर कोणी असद्ग्रथहि वाचीत असतील, कोणी आगी लावतील तर कोणी परोपकार करतील. परतु या पापपुण्याचा जबाबदार सूर्य नाहीं. सूर्य म्हणतो, “प्रकाश हा माझा सहजधर्म आहे. माझ्याजवळ प्रकाश नसेल तर काय असेल ? मी प्रकाश देतो हे मला माहीत नाहीं. मी असणौ म्हणजेच प्रकाश. प्रकाश देण्याच्या क्रियेचे कष्ट मला नाहीत. मी काही करीत आहे असे मला वाटत नाही.”

सूर्याचें जसें हे प्रकाशदान स्वाभाविक आहे असेंच संताचें असते. त्याचें जगणे म्हणजेच मुळी प्रकाश देणे. तुम्ही ज्ञानी पुरुषाला जर म्हणाला, “तुम्ही महात्मे सत्यवादी आहात !” तर तो म्हणेल, “मी सत्यानें चालणार नाहीं तर तुसरें करू तरी काय ? मी विशेष काय करतो ?” ज्ञानी पुरुषांया ठिकाणी असत्यता संभवतच नाही.

परमधन्य अकर्मदशा

अकर्माची ही अशी भूमिका आहे. साधने इतकी नैसर्गिक व स्वाभाविक होतात कीं तीं ज्ञाली आणि गेली हें समजतहि नाही. इद्रियाना तें सहज बळणच घडतें. “सहज बोलणे हितउपदेश” असें होतें. अशी जेव्हां स्थिति प्राप्त होते तेव्हा कर्म हें अरुर्म होतें. ज्ञानी पुरुषाला सत्कर्मै सहज होतात. किलांबेल करणे हा खासराचा सहज धर्म आहे. आईची आठवण होणे हा मुलाचा सहज धर्म आहे. त्वाप्रमाणे ईश्वराचें स्मरण होणे हा संतांचा सहज-धर्म होतो. पहाटे कुकुऽऽकु करणे कौबळ्याचा सहज-धर्म आहे. स्वर समजावून देतांना भगवान् पाणिणीने कौबळ्याच्या आशेष्याचें उदाहरण दिलें आहे. पाणिनीच्या वेळेपासून आजपर्यंत कौबळा पहाटे

आरवत आहे, म्हणून का कोणी त्याला मानपत्र दिले आहे? कोंबड्याचा तो सहज-धर्म आहे. त्याप्रमाणेच खरें बोलणे, भूतमात्री दया, कोणाचे उणे न पाहणे, सर्वाची शुश्रूषा करणे, वैरे सत्पुरुषाचे कर्म सहज चाललेले असते, तें केल्याशिवाय तो जगणारात्र नाही. कोणी जेवला म्हणजे का आपण त्याचा गौरव करतो? खाणे, पिणे, झाँपणे ही जशी सांसारिकाची सहजकमै तशीच सेवाकमै शान्याची सहजकमै. उपकार करणे हा त्याचा स्वभाव होतो. मी उपकार करणार नाही असे जरी तो म्हणाला तरी त्याला तें अशक्य आहे. अशा शानी पुरुषाचें तें कर्म अकर्मदशेला आले आहे असे समजावें. या दशेलाच संन्यास ही अति पवित्र पदवी दिलेली आहे. संन्यास म्हणजे अशी ही परमधन्य अकर्मदशा. या दशेलाच कर्मयोगहि म्हणावें. कर्म करीत असतो म्हणून तो योग; परंतु करूनहि करीत अहे असे वाटत नाही म्हणून तोच सन्यास. अशा कांही युक्तीनें तो कर्म करतो की त्याचा लेप लागत नाही म्हणून तो योग व करूलहि कांहीच केलें नाही म्हणून संन्यास.

संन्यासाची कल्पना

संन्यासाची कल्पना काय आहे? कांही कमै सोडणे, कांही कमै करणे, अशी कल्पना आहे काय? अशी कल्पना नाही. संन्यासाची व्याख्याच मुळी अशी आहे की सर्व कमै सोडणे. सर्व कर्मातून मुक्त होणे, कमै यत्किञ्चितहि न करणे, म्हणजे संन्यास. पण कर्म न करणे म्हणजे काय? कर्म फार चमटकारिक आहे. सर्व-कडी-संन्यास होणार कसा? मागून पुढ्यन सर्वत्र कर्म व्यापून आहे. अहो, बसलेत तरी-ती क्रिया झाली. बसणे हें क्रियापद झाले. केवळ व्याकरणाच्या दृष्टीनेच ती क्रिया झाली. असे नव्हे, तर सुषिंशास्त्रातहि बसणे म्हणजे क्रियाच झाली. बसून बसून मांडी दुखायला लागते. बसण्यातहि श्रम आहेत. न करणे हें सुद्धां जेथें कर्म ठरतें तेथें कसी-संन्यास घावा तरी कसा? भगवंतानीं अर्जुनाला विश्वरूप दावविले. तें सर्वत्र पसरलेले राहिलेले विश्वरूप पाहून अर्जुन भ्याला व त्याने घाबरून डोळे मिटले. परंतु डोळे मिटून पाहतो तो तें आत दिसू लागले. डोळे मिटले तरी सुद्धां जे दिसतें तें कसैं टाळावें? न केल्यानेहि जें होतें तें कसें टाळावें?

एका मनुष्याची गोष्ट आहे. त्या माणसाजवळ सोन्याचे मोठमोठे भौत्यान दागिने होते. ते दागिने एका मोठ्या पेटीत तो बंद करून ठेवणार होता नोकरानें एक भली मोठी लोखंडाची पेटी करून आणली. ती पाहून तो गृहस्थ म्हणाला, “काळ मूर्ख आहेस! अरे अजागळा, तुला सौंदर्याची कांहीं कल्पना आहे का? असे मुक्त मोळाचे दागिने आत ठेवावयाचे, तर ते काय या या धागेरड्या लोखंडाच्या पेटीत ठेवावयाचे? चांगली सोन्याची पेटी करून आण.” नोकरानें सोन्याची पेटी करून

—*****श्रीसाईलीला—

आणली. “आता कुलूपहि सोन्याचेच आण. सोन्याच्या पेटीला सोन्याचेंच कुलूप चोभेल.” तो गृहस्थ दागिने लपवावयास गेला. सोनें शाकायला गेला परतु तें सोनें शाकले का फाकले? चोरांना दागिने शोधण्याची गरजच नाही. उघडाळी पेटी म्हणजे शाले. सारांश, कर्म न करणे सुद्धा कर्म करण्याचाच एक प्रकार होतो. इतके में व्यापक कर्म त्याचा संन्यास कसा करायचा?

दोन प्रकारचा संन्यास

अशा कर्माचा सन्यास करण्याची रीतच मुळी ही की यच्चयावत् कर्म करीत सहून देखील ती गळून पडतील अशी युक्ति साधायची. असें जेव्हा होईल त्या वेळेसच सन्यास लाभला. कर्म करूनहि तीं सर्वच्या सर्व गळून पडणे ही वस्तु कशी आहे? सूर्यासारखी आहे. सूर्य रात्रंदिवस कर्म करून राहिला आहे. रात्रीहि तो कर्म करतोच. त्याचा प्रकाश दुसऱ्या गोलार्धात काम करीत असतो. परतु एवढी कामे करीत असताहि तो काहीच करीत नाहीं असेसुद्धां म्हणतां येईल. म्हणून तर भगवान् म्हणतात, “मी हा योग प्रथम सूर्याला सागितला आणि सग विचार करणारा मनन करणारा मनु सूर्यापासून हा योग शिकला.” चोवीस तास कर्म करीत राहूनहि सूर्य मात्रात्रहि कर्म करीत नाहीं. खरोखर, ही स्थिति अद्भुत आहे यांत शका नाहीं.

परतु सन्यासाची ही फक्त एक तळा ज्ञाली. तो कर्म करून करीत नाहीं. अशी स्थिति जशी वणेन केली, तशी त्याची दुसरीहि बाजू आहेच. तो काही एक कर्म करीत नाही; परतु सर्व दुनियेला कर्म करावयाला लावतो. ही त्याची दुसरी बाजू आहे. त्याच्यामध्ये अपरपार प्रेरक शक्ति आहे. अकर्माची खुशी तर हीच. अकर्मात अनंत ज्ञानास लागणारी शक्ति भरून राहिलेली असते. वापेचें असेच नसते का? वाफ, नोङ्हून ठेवली तर प्रचंड कार्य करते. त्या कोडलेल्या वाफेत अपरंपार शक्ति येते. ती दोठमोठ्या आगगाड्या सहज लीलेने ओढते. सूर्याचें असेच आहे. तो लेशमात्रात्रहि सूर्य करीत नाहीं. परंतु चोवीस तास सारखा कार्य करतो. त्याला विचाराल तर तो सूर्याची एक तळा तशीच कांही न करता रात्रंदिवस अनंत कर्मे करणे ही दुसरी तळा. सन्यास व्या दोन तळानी नटलेला आहे.

मी व माझें अस्तित्व

लेखक : केशव कृष्ण प्रधान

लेखांक ५ वा

सदगुरुची भेट—

नामदेव्ये केले स्वप्नामाजी जागे। स्वयं पांडुरंगे घेऊनिया।

सांगीतले काम करावे कवित्व ... तुकाराम महाराजाच्यासारख्या थोर विभूतीना

श्रीनामदेवासारख्या होऊन गेलल्या थोर सत्पुरुषानें स्वप्नात येऊन, व प्रत्यक्ष आहूरंगाला साक्ष ठेऊन कवित्व करावयास सागावे अशा प्रतिचे साक्षात्कार होण्याबूलेण ती व्यक्ति तितक्या उंच पातळीवर असावी लागते. तितकी मानसीक अगर बौद्धिक उच्च पातळी गाठल्याशिवाय, अतिंद्रीय अवस्थेत सूचना मिळण्याची क्षमता साधकाच्या ठिकाणी येऊ शकत नाही. ‘तुझा गुरु अमूक ठिकाणी आहे व तेथै गेल्याबूला तो भेटेल असा स्वप्नात दृष्टात झाल्याची उदाहरणे आहेत. आपल्या धर्मप्रथाबूली विपूल सापडतात. परतु त्याची ऐतिहासीक सत्यता आपण क्वचितच जाणू शकतो. कारण की दिलेल्या पुराव्याबद्दल मुलात वाद असतात. तेहा भूता तज्ज्ञेन मला स्वप्नान किंवा इतर तज्ज्ञेन काहीं आकास्मिक चमत्कार वहून माझ्या गुरुच्या पत्ता लागेल असे मानणे चुकीचे दिसते. ‘आटशाला गमा दूर’ किंवा ‘नहि सुप्रस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृग’ किंवा ‘योगायोगाशिवाय गोष्टी होत नाहीत’ वगैरे सर्व समजुती मूलतः भ्रामक आहेत, असें मला वाटते. कारण ‘उद्धरेत आत्म आत्मानं’ या गीतेतल्या उपदेशाप्रमाणे आपल्या गुरुच्या आपणाच कसून शोध लावणे हा पण उपदेश त्याच गीतेतल्या सुभाषीतामध्ये सामावतो. धर्मार्थात्सुद्धा दैवापेक्षा कर्मालाच श्रेष्ठपद आहे.

समुद्रांत वादळापूर्वी जशी पूर्ण गंभीर शांतता असते, उषःकाल होण्यापूर्वी जसा पृथ्वीवर गाढ अधकार पसरतो, त्याप्रमाणेच मला वाटते, सदगुरु भेटण्यापूर्वी साधकाच्या परिस्थितीत पण एक खोल हृदयाल्य दुखावणारी अशी भीषण नैराश्येची काया पसरत असावी. आयुष्यांत प्रत्येक गोष्टीत माघार, आपले सर्वस्वच गमावले,

—★*★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★ श्रीसार्वलीला—

अशा तळेची मनाला उगीचच वाटणारी निराधार भीति, आपल्या व्यवहारीक आर्थिक आणि सामाजिक प्रतिष्ठेला धक्का तर बसत नाही ना असें उगीचच मनांत येणारे गमीर विचार, ही सर्व सद्गुरु भेटीच्या उषःकालचीं पूर्व चिन्हे असावीत असें वाटते. हा सर्वांचा उद्देश असा दिसतो कीं सद्गुरु भेटण्यापूर्वी मनुष्य आपल्या भ्रामक समजुती जीं जीवनमूल्ये उराशी बालगून त्याची जीवाभड जतन करण्याचा प्रयत्न करतो त्यांचा त्याच्या जीवनांतून काहीं काल तरी पूर्ण उच्छेद करून त्या ठिकाणीं सत्य स्वरूप फरंतु चिरतन अशा जीवनमूल्याचा समुच्चय जो सचिदानंद त्याची स्थापना करणे हा आहे. व तदनुरूप साधकाच्या मानसिक आणि बौद्धिक पातळीचा विकास साधण्याचा पूर्व प्रयत्न सद्गुरु भेटीला आवश्यक आहे, हाच असला पाहिजे असें दिसते. Let me stand before thee my lord, as I faced my own mother when I was born." परमेश्वर किंवा त्याचा प्रतिनिधि म्हणजे सद्गुरु-त्यास भेटण्यापूर्वी साधकानें त्याच्या मानसिक, बौद्धिक, किंबहुना कायीक सुद्धा बंधनाचा किंवा आवरणांचा पूर्ण त्याग करणे आवश्यक आहे. पूर्व समजुती, पूर्ण विचार, पूर्ण कल्पना, पूर्व दुराग्रह हे सर्व धुजन पुसून नाहींसे करून नुकत्याच शाळेत घातलेल्या अशा बालकाप्रभारीं करकरीत कोरी पाठी घेऊनच सद्गुरु स्वरूप गुरुजींच्याकडे- अंतोजींकडे आपणास जावयास पाहिजे. श्री रविंद्रनाथ टागोर नेहर्मां म्हणत असत कीं.

" Life of my life I shall ever try to keep my body pure, knowing that thy living touch is upon all my limbs. I shall ever try to keep all untruth out from my thoughts, knowing that thou art that truth which has kindled the light of reason in my mind. I shall ever try to drive all evils away from my heart and keep my love in flower, knowing that thou hast thy seat in it the in most shrine of my heart. And it shall be my endeavour to reveal thee in my actions, knowing it is thy power gives me strength to act."

जगात ज्याला आपण ज्ञान असे म्हणतो तें ज्ञान व परमार्थ स्वरूप ज्ञान किंवा सचिदानंद स्वरूपाच्या अनुभवापासून मिळणारे ज्ञान यास जमीन अस्मानाचें अनर आहे. किंबहुना जगात आपण वाचनानें अगर अनुभवानें मिळवत असलेले व्यवहारीक आर्थिक, सामाजिक, राजकीय, ऐतिहासिक, भौगोलिक, वाङ्गायीन, सास्कृतिक, किंवा वैज्ञानिक अशा सर्व तळेच्या ज्ञानाला ज्ञान म्हणावें किंवा नाहीं. असा प्रश्न स्वात्मानुभूती नंतर, आत्मज्ञानी पुरुषाला पडतो. व त्याला आत्मानुभवाच्या भागांमध्ये यशस्वी होण्यासाठी जी धडपड करावी लागलेली असते त्या धडपडीत अशा तळेच्या जगातील ज्ञानानें फारच अडथळा आला हें त्याला पुरेपूर पटते. म्हणूनच आत्मज्ञान हा जगातील पाडिस्याचा, तिळसेचा प्रान्तच नाही. जगांत समजालैं ज्ञाणां

मोठे मोठे विद्वान्, अभ्यासू, पंडित असे लोक निव्वळ त्यांच्या जगांतल्या शानाच्या भारानें परमार्थीक शानाच्या आवाराच्या दारातच अडकून पडतात. एक तत्खंड म्हणतो की “पंडित खन्याखुन्या शानाच्या महासागराची खोली मोजण्यासु गेला असतां किनान्यावरच गुदमरतो. ह्या उलट एखादा अद्वावान् अडाणी भक्त केवळ श्रद्धेसुलै प्रभूस्मरणानें आत्मज्ञानी होतो. ‘स्वकीणीनें एकया तुलसीदलाने श्रीधर प्रभू तुळीला’ ही उक्ती म्हणूनच सार्थ वाटते. ‘सुईच्या अग्रानून अशजन पलीकडे जाऊ शकतात. परंतु जगातील विद्वान् पंडित जाऊ शकत नाहीत’ अशा अथांचे भगवान् येशू खिस्ताचे उद्गार ह्या सदर्भात सहजासहजीं आपणास आठवतात. तेव्हा ‘महापुरे झाडे’ जाती तेयें लळाले वाचती ही श्री तुकाराममहाराजाची उकित लक्षात घेऊनच सद्गुरुच्चा शोध करावयास हवा. या विचारानें मी माझे सर्व पूर्वग्रह दूषीत मनबुद्धीचें निराकरण करून चातकपक्षी बर्षांकृतूपूर्वीं आतुरतेनें आकाशाकडे दृष्टी लावून तोड उघडून गवसाचा एक थेंब तरी माझ्या तोडात केव्हा घेल याची वाट पहात वसतो, त्याप्रमाणे मी माझ्या ठिकाणी मानसीक व बौद्धीक स्थिति निर्माण केली व अचानकपणे एक दिवस मला त्याचें फळ मिळालै.

त्या दिवशी सकाळपासूनच कारणाशिवाय माझें मन प्रफुल्लीत झालें होते. दूर कोठे तरी आकाशात सोनेरी प्रकाश पसरावा व त्या प्रकाशात जाऊन आपणी अंतरगाय सुवर्णमय व्हावें अशातन्हेची एक दिव्य ओढ माझ्या मनाला सकाळपासून लागली. एक महान मंगलमय घटना माझ्या जीवनात लवकरच पदार्पण करून माझे शर्व जीवन अतर्वाह्य वदलून टाकण्याच्या मार्गवर होती. व परमार्थ महासागराच्या थेट तल्याशी मला ओढून नेऊन महान् आनंदात निमज करण्यासाठीं कोठूनतरी उरून एक महाउरुप आपल्या सर्व शक्तीभान् लोह चुबक्त्यानें मला त्याच्याकडे आकर्ष करण्यास उत्सुक झाला होता. ती मगलमय घटका पुरेपूर भरत आली व न्या दिवशी दुपारी बरोबर चार वाजता माझ्या जीवनाला नवीन चैतन्यमय वळण लावण्यासाठीं माझा एक मित्र केवळ देवदूतासारखा मला ही शुभवातो सांगण्यासाठीं माझे इरी आला. व मला खेचूनच त्या महापुरुषाकडे घेऊन गेला.

Full many a jem of purest ray serene
The un fathomed caves of ocean bear
Full many a flower is born to blush
Unseen and waste its sweetness on desert air.

या ग्रे कवीच्या कवितेत वर्णन केलेल्या परिस्थितीत महापुरुषांच्या जीवन परिस्थितीचें पुर्ण चित्रण झालेले आहे. एखादी बहुमोलाची सुंदर वस्तु जगांतल्या राग,

—४४४ ***** श्रीसार्वलीला—

देष, लोभ, मद, मत्सर, व सर्वं तन्हेचे विषय, ह्यांनीं भारावलेल्या नजरेपासून दूर कोठे-
नरी निर्माण करावी, असाच निसर्गांचा नियम दिसितो. महापुरुषांचा जन्म व जीवन
भवातस्थळी, जगाच्या दुष्ट नजरेपासून लाब कोठेतरी नदीच्या उगम व प्रवाहाप्रमाणे
निर्माण होऊन शांत चाललेले असते. माझ्या मित्राने मला त्या शहरापासून दूर बोला-
बोलातून व गळ्या कुच्च्यातून निव्वळ अज्ञात अशा ठिकाणीं झोपडी बजा घरात नेले. तो-
सुद्धा बळांगे बळांगे घेतलेला असा एक डोगरातल्या बोगद्यासारखा भाग होता. त्यांतून
मेल्यावर आम्हाला एक चौकोनी प्रशस्त स्वोली लागली. त्या खोलीत सर्व बाजूनी
शाढ्याशुभ्र भच्छरदाणीने आच्छादलेला एक पर्ल्या होता. माझ्या मित्रानें त्या पल्या-
वरील भच्छरदाणी एका बाजूला सारली व शुभ्र भेषाच्छादीत पूनवेच्या पूर्ण चंद्राप्रमाणे
मला त्या महापुरुषांचे दर्शन झाले. मानवाच्या किंवहुना जडाजडाच्या अतःकरणात
अहोरात्र चाललेल्या जीवनमुक्तिच्या घडपडीमुळे निर्माण झालेली चिंता नुसन्या एका
दृष्टीक्षेपानें नष्ट करण्याची दिव्यशक्ती ज्यात पूर्ण साठविलेली आहे असे दोन कमलनयन
मजकडे रोखून, अतिशय प्रेमभरानें “आलास वरे झालें मी तुक्कीच वाट पहात होतो”
असे उद्गार त्या महापुरुषाच्या मुखातून बाहेर पडले व त्या शब्दासरसे माझे सर्व
शरीर, मन, व बुद्धी अमृतमय बनून गेली. सकाळपासून सध्याकाळ्यात आकाशात
हळा टोकापासून दुसऱ्या टोकापर्यंत प्रवास करणारा भगवान् सूर्यदेव निजधामाला
गेला असतांनासुद्धा जेवढा सुर्खी होणार नाहीं, त्याच्या शतपटीनें सौख्यमय अशी
वटना माझ्या जीवनात सद्गुरुकृपेनै घडली !

तुम्हीं जै जै काही कराल तें देवाच्या नावानें व देवासाठीं हैं करतो या भावनेनै
करा. सारे कांहीं ईश्वरार्पण. ती तुमची त्याजेलेपूर्णी ईशसेवा अशा भावनेनै तुम्हीं वागू
कागला म्हणजे जै जै काही कराल त्यांत यश सपादन कराल.

X   X   X

कोणतीही गोष्ट असो, ती साध्य करण्यासाठी प्रयत्नाची शिक्कस्त करण्यात
आली तरच त्यात यश मिळण्याची शक्यता आहे. ‘उद्योगिन पुरुषभिह सुपैति लक्ष्मी’;
लक्ष्मी कोणाला वश होते ? जो उद्योग करतो, प्रयत्नाची शिक्कस्त करतो त्याला, वाटेल
त्याच्यावर लक्ष्मी फिदा होत नाहीं. मार्गे पाहू नका. नेहमी पुढे पहा आणि प्रत्येक
पाऊल पुढे पुढे टाकीत जा. अलोट उत्साह, अलोट धैर्य, अलोट तळमळ पाहिजे
आणि त्याचबोवर अलोट धीर घरून रहाण्याचाहि गुण अर्गी बाणला पाहिजे.

— स्वामी विवेकानंद

ह. भ. प. दासगणूमहाराज यांची बोधवचने
 (मागील अकावरून समाप्त)

- १५ ज्याचे शुद्ध झाले अंतर । तो सोवळा कोठेही ।
- १६ चित्त ठेवावे सानंद । मनी ध्यावा गोविद ।
- १७ गुरु प्रसन्न झाल्यावर । कां न भेटे ईश्वर ।
- १८ जातिद्रोह धर्मद्रोह । पंथद्रोह राजद्रोह ।
 गोत्रद्रोह नीतिद्रोह । हीं द्वारे अनर्थीचीं ॥
- १९ साधक साधा असावा । राग मुळीच नसावा
 वृत्तीचा न मावळावा । आनंद त्याच्या केव्हांही ॥
- २० निरिज्ञा हीच श्रीमंती । आशायुक्त ज्याची मती ॥
 तोच दरिद्री या जगती । सत्य सत्य त्रिवाचा
- २१ गृहस्थाचा विवेक । सर्वकाळ टिकणे अशक्य ।
- २२ माय पावतां मरण । माहेर मुलीस पारखे ।
- २३ चमल्कार झाल्याविना । साधू कोणास पटेना ।
- २४ हरिमजनावीण सुखद । वस्तु ना खरी ।
- २५ न घडता कर्माचिरण । चित्तशुद्धि नोव्हे जाण ।
 भक्ति न झाल्या पूर्ण । न होय उदय झानाचा ॥
- २६ शुभवाणी वदावी । मंगल कृत्ये करावी ।
- २७ जेथे सत्यास नसे ठाव । तेथे यश ये कोठुनी ।
- २८ मन गंगा ज्याची झाली । त्या गंगा चहुंकडे भरली ।
- २९ ब्रह्म जो दाखवी । तोच साधू खरा ।
- ३० पाणी पडल्या वळवाचे । उपयोगी ना पिकाचै ।
- ३१ मोत्याची कळणार किंमत कशी । शिरीत ते जोवर ॥
- ३२ नाम आणि आकार । हे उपासेसी आधार ।
- ३३ सद्वर्तनापरी दुजी जगतांत नाहीं ।
 बा संपदा विमल सौख्यद मोक्षदायी ॥
- ३४ संत आणि भगवंत । एकरूप साक्षात ।
 संभवेना नेथ द्वैत । सूर्यप्रभा सूर्य जैसा ॥
- ३५ जेव्हां स्वार्थाचा संबंध नसतो । तेव्हांच न्याय आठवतो ॥
- ३६ साजेल तेच बोलावें । जें का रुचेल तेच खावे ।
 उसने कधी न आणावे । अवसान तें अंगांत ।

मी भारत आहे

— स्वामी रामतीर्थ

भारत आणि मी वेगवेगळे नाही. मी म्हणजे भारत व भारत म्हणजे मी. आम्ही देहांने आणि मनाने एकरूप आहोत. केप कामोरिन हे माझे पाय आहेत व हिमालय हे माझे मस्तक आहे.

गगा वहाते ती माझ्या या मस्तकावरील केसातून आणि ब्रह्मपुंचे उगम माझ्या मस्तकातूनच झालेला आहे. विद्याचल हा माझ्या कवरेसभोवारचा पट्टा आहे.

कारोमाडल हा माझा डावा व मलबार हा माझा उजवा पाय आहे.

मी म्हणजेच सारा भारत देश. त्याची पूर्व व पश्चिम हे माझे दोन वाहू आहेत. त्या दोन्ही वाहूना सान्या मानव जातीला मिठी मारण्यासाठी मी पुढे करीत आहे.

माझी सारी दृष्टि जागतिक आहे. एकदेशीय नाही. असा विशाल आहे माझा हा देह! माझी दृष्टि अत्यन्त व्यापक व सर्वव्यापी आहे. माझा अतरात्मा तोच सर्वीतर्यामी वास करीत आहे.

माझा भारत

मी जेव्हा चालू लागतो तेव्हा भारतच चालत आहे, पुढे पुढें जात आहे असा मला भास होतो. मी जेव्हा बोलतो तेव्हा माझ्या मुख्याने भारतच वोलत आहे असै मला वाटते. मी श्वासोच्छ्वास करू लागतो तेव्हा माझा भारतच श्वासोच्छ्वास करीत आहे अशी माझी भावना असते.

मी भारत आहे, नगाधिराज हिमालयावर वास्तव्य करणारा शकर किंवा शिवही मीच आहे.

उच्चतम देशाभिमान जर कोणता असल तर तो हाच होय. ज्याला व्यावहारिक वेदान्त म्हणतात तो हाच होय.

साइभक्तांस अमूल्य संधी

साईलीला मासिकाचे सन १९५८ (ब्रैमासिक) ते एप्रिल १९५९, ६०, ६१ व ६२ (मासिक) मार्चपर्यंतचे काही अंक शिळक असून ते विक्रीस काढले आहेत, कुटकळ अकास (विशेष अकासह) प्रत्येकी ४ आणे. पोस्टेज निराळे. एक अंकासाठी पोस्टेज ८ नवे पैसे व चार अकास २० नवे पैसे पाठवावे.

शिर्डी बृहत्

शिर्डीवृत्त डिसेंबर १९६२

या महिन्यात वाहेरगावचे भक्त शिर्डीस श्रींचे दर्शनार्थ नावाळचे सुट्टीमुळे मोठ्या प्रमाणात आले होते. काही कलाकारानी श्रीपुढें हजेरी दिली. ती खालीलप्रमाणे :—
कीर्तनः—

श्री. द. भ. प. विनायक नारायण शेंगे मु. मंगळूर. म्हेसूरगाव (हिंदीतून कीर्तन झाले.)

स. गवई विठ्ठलराव मराठे याची मार्गदर्शीं श. ११ श्री. दत्तजयंती मार्गदर्शीं वा। ११ अशी ई कीर्तने या महिन्यात श्रीपुढें झाली.

गायन :

सौ. गीता दत्तात्रेय भागवत मुळड (सुंवई ८४) कु. सुनदा जनार्दन पंडित दादर, मुवई. श्री. शकर नागेश कोरगावकर, वाकोला सांताकूळ. श्री. ए. जी. शेळ, अहमदनगर, सौ. निला करंदीकर, पुणे. श्री. तोलाराम मेहवाणी सुंवई, श्री. ए. मास्करराव, मुवई, श्री. मास्तर लहानू नागपुरे, न्यू दिल्ली. श्री. भोलागाथ समेळ, मुवई. श्री. तुळशीरामबुवा दिक्षीत, कुलं सुंवई. श्री. कृष्णराव बन्हाडकर, मुवई.
नृत्य

कुमारी ज्योतिवाला श्रीराम शेवडे सुंवई, ऊर्फ बेबीचंदा या लहान मुळीने नयनमनोळर नृत्याचे कार्यक्रम केले.

हासमोनियमध्यादन

श्री. प्रभाकर शाताराम पेढणेकर दादर, सुंवई.

कव्यालीगायन

श्री. सयदभाई बडोदेवाला व श्री. मधुकर बुवा खटकूळ, मु. नौपाडा. जि. ठाणे.
पोचाडे गायन

श्री. रंगनाथ अंबादास जाधव, अहमदनगर.

भजनी मंडळ

श्री. बुदेलखंड रामायण भजनी समाज मुवई.

तबला वादन

श्री. दत्तोबा गुरुव जलगाव.

श्रीदत्तजंयती निमित्त

श्रीचे समाधी मंदिरांत श्रीदत्तजन्म चरित्रावर स. गवई विठ्ठलराव मराठे याचे कीर्तन सार्थकाळी ४ ते ६ पर्यंत व रात्री श्रीचे रथाची गांवातून मिरवणूक झाली.

मोळ्यांच्या भेटी:—

नामदार शेषराव बानवेडे (उद्योग व कायदा मंत्री) महाराष्ट्र राज्य यानी श्रीची पूजा केली. समागमें मे. चारिटी कमिशनरसाहेब हजर होते. श्रीचे समा मढपासमोर स्टेजवर कार्यक्रम झाला. संस्थानतकै सरक्षण निधीसाठीं पाच हजार रुपये व पत्तीस ग्रॅम सोनें मे. रिसीब्हर साहेब (श्रीसाईं संस्थान शिर्डी) याचे हस्ते समारंभपूर्वक देण्यात आले. त्याचेलीं एकदर अकरा तोळे सोनें संस्थान देणार असल्याचे नामदार साहेबानी जाहीर केले. या समारंभास कोपरगाव तालुक्यातील प्रमुख मंडळी आमदार रोहमारे श्री. बाळासाहेब सातभाई श्री. जगुशेट आजमारे, श्री. शांतीलाल शेट व मे. चारिटी—कमिशनर साहेब हजर होते.

ना. एस. एस. पाटील उपमन्त्री. श्रीची पूजाअर्चा करून संस्थानास भेट देऊन समाधान व्यक्त केले.

मे. हायकोर्ट जज्ज अभ्यंकर साहेब यानीही श्रीची पूजाअर्चा करून संस्थानास भेट देऊन समाधान व्यक्त केले.

शिर्डी येथील हवा पाणी उत्तम. रोगराई काहीं नाहीं.

लहान मुलांच्या आंकडीवर

जुनें आणि प्रसिद्ध औषध

जयकर्स चिल्ड्रन्स कन्वृलशन् रेमेडी

सोल प्रो. जयकर ब्रदर्स, ६६, मरीन ड्राईव, मुंबई १.

: स्टॉकिस्ट :

कांचनलाल वाढीलाल कं. — दवाबळार, मुंबई २.

कृष्ण चित्रालंबनी का नया विकल्प

(१) ।	सौभाग्य श्री राम	३-५५
(२) ।	पूर्णांग श्री बोद्धुध	३-३५
(३) ।	श्रीकृष्ण Shri Custer	२-०
(४) ।	प्रभास नृसिंह N S Narasimha	३-५५
(५) ।	सौभाग्य श्री ब्रह्मांड by Harish Mehta	३-२५
(६) ।	सौभाग्य श्री ब्रह्मांड मुख्यमाला (फोटो)	३-००
(७) ।	सौभाग्य श्री ब्रह्मांड मराठी श्री ब्रह्मांड	३-०५
(८) ।	(फोटो) श्री चित्रालंबनी-दत्ता	३-२५
(९) ।	सौभाग्य श्री ब्रह्मांड व नृसिंह (मराठी) श्री देव	३-०५
(१०) ।	सौभाग्य श्री ब्रह्मांड व नृसिंह (मराठी) श्री दासगण	३-०५
(११) ।	सौभाग्य श्री बीच	३-०५
(१२) ।	(गुरुभाई चिरपति) श्री आरा	३-२५
(१३) ।	श्री आद्य श्री ब्रह्मांड	३-२५
(१४) ।	सौभाग्य-प्रेसर्वरी (मराठी) श्री ब्रह्मांड	३-२५
(१५) ।	सौभाग्य-प्रेसर्वरी (मराठी) श्री दासगण	३-०५
(१६) ।	श्री आद्य-क्रृष्णजीवी (मराठी १०८ नामे)	३-०५
(१७) ।	कृतिज्ञ दत्तक (मराठी) श्री देव	३-०५
(१८) ।	कृतिज्ञ दत्तक (मराठी) दौ. मद्दाणक	३-०५
(१९) ।	श्री आद्य-नानांगाम्भीर (मराठी) कांग प्रोपाइ	३-०५
(२०) ।	प्रभास श्री चित्रालंबनी by P. S. Harish Mehta	३-५०
(२१) ।	Side lights on Sai Baba (King) (गोलिया)	००-५५
(२२) ।	Guide to Shirdi (English)	००-१२
(२३) ।	शतकवर्ष जीर्णी व सुप्रसंग्रही (मराठी)	००-२०

Colour pictures of Sri Baba by Nerox

(१)	Baba sitting on Stone 15" x 20" thick	1-00
(२)	, , 9½" x 13½" medium	00-37
(३)	, , in Dwaraknat 9½" x 13½" medium	00-50

Other different poses of Sri Baba in colour according to different sizes varying in prices

Commission to sellers 25% except on 2 to 10 for which only 25 mP and 37 mP for No. 1 Postage Extra (minimum purchase of Rs. 15/- Can be had from (मारठा) :

1 Executive office Shri Sai Baba Sanstan,
P O Shirdi Dist Ahmednagar.

2 Sai Baba Office 'Sai Niketan',
Dr Ambedkar Road, Dadar, Bombay 14

मालक : श्री साहेबारा संस्थान, शिरडी, आंबेडकर रोड, दादर, मुंबई १४ कारितां

प्रकाशक : श्री पाद बालकाण्ड इर्प, मुंबई १४.

संगीताची मोहिनी
माणसाला मंत्रमुग्ध करते,
त्याचप्रमाणे कुठल्याहि
हृदयंगम चित्राची मुद्रणकृति
वाचकाला नयनमुग्ध करते !

आणि म्हणूनच
हाफ-टोन, लाईन, श्री अँड फोर कलर ब्लॉक्स,
ऑफसेट प्रेस, स्टीरियोज इत्यादि
आणि त्याचप्रमाणे वैशिष्ट्यपूर्ण
सवांगसुंदर कॅलेंडर्ससाठी—

डी. डी. नेरोय

५३४, सॅडहर्स्ट ब्रिज, चौपाटी, मुंबई
टेलिफोन : ७५०८७

डी. डी. नेरोय यांनी तयार केलेले श्री साईबाबांचे तीन रंगी चित्र, ढारकामाई व इतर एक रंगी फोटो—साईज 10×8 , 10×14 , 14×20 व पोस्टकार्ड साईज खालील ठिकाणी मिळण्याची खास व्यवस्था केली आहे.

श्री. सगुण मेरु नाईक
मु. पो. शिर्डी, जि. अहमदनगर

मुद्रक: कृ. ना. सापले, रामकृष्ण प्रिंटिंग प्रेस, मोरचाग रोड, दादर, मुंबई १४.
संपादक व प्रकाशक : ना. अ. सावंत, इंस्ट अॅन्ड वेस्ट
इन्डियान्स बिंडिंग, ४९/५५, आपोलो स्ट्रीट, फोर्ट, मुंबई १.